

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «**Військові операції Вермахту в**

Польщі та Франції на початку Другої світової війни (1939-1940 рр.):

порівняльний аналіз»

Виконав: студент IV курсу,
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Родченко Костянтин Володимирович

Керівник: к.і.н., доц. Чернявський
Леонід Сергійович

Рецензент:

Харків – 2021

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Порівняльний аналіз військових планів та сил сторін.....	12
1.1. Німецькі плани та залучені військові сили.....	12
1.2. Польські та французькі приготування до війни.....	18
Розділ 2. Порівняльний аналіз подій, пов'язаних з бойовими діями.....	32
2.1. Перші дні кампаній та роль ВПС в німецьких перемогах.....	32
2.2. Головні дії та розв'язка кампаній.....	40
Розділ 3. Порівняльний аналіз результатів.....	52
Висновки.....	58
Джерела та література.....	62
Резюме.....	69

Вступ

Друга світова війна, без сумніву, – найбільш кривавий конфлікт в історії, це була війна, рівної якій за спустошливістю неможливо знайти. 60 млн. загиблих за роки війни красномовно свідчать про це. Однак наскільки ця війна була жорстокою та людожерською, наскільки ж вона є й важливою та переломною. Друга світова війна створила той світ, який ми бачимо й по сьогоднішній день. Саме за її результатами виділились сьогоднішні кордони, саме під час цієї війни загострились ті суперечки та протиріччя, які спрямовують вектори роботи сучасних політичних діячів. Друга світова війна, її перебіг та результати, її природа завжди будуть актуальними, принаймні поки не розгориться новий конфлікт світового масштабу.

Друга світова війна відзначилася найбільш непередбачуваними поворотами, які, тим не менше, є закономірними та логічними. Це та війна, в якій перемогла не та сторона, що вбила більше людей на полі бою, а та, що мала міцніший матеріально-технічний потенціал, будь то танки, літаки, боєприпаси чи кораблі. Це та війна, в якій бойові дії велись по справжньому по всій земній кулі, від Бірми до Перл-Харбора, від Сталінграду до Атлантики.

Не менш значущими стали і методи ведення війни, тактика та стратегія, які використовували сторони конфлікту. Вони стали предметами для вивчення військовими діячами та істориками як приклади для наслідування, як приклади того, як треба чи не треба вести бойові дії та війну в цілому. Нова тактика, яку продемонстрували німецькі війська в кампаніях 1939-1940 рр., мала вирішальний вплив на військову думку противників Вермахту, котрі впровадили її як основну, та вже до кінця війни повністю переглянули свої погляди на ведення наступальних операцій. Маневрена війна, координація дій та управління всіма родами військ, стабільний радіозв'язок – все це тепер є невід'ємними частинами будь якого військового конфлікту, і ці, здавалося б, очевидні речі стали доступними і зрозумілими всім лише після їх наглядної демонстрації на практиці, що і сталося восени 1939 року в Польщі, та «закріплення матеріалу» в травні-червні 1940 р. у Франції.

Таким чином, актуальність роботи полягає у висвітленні переломних для військової історії операцій, порівняльному аналізі їх планів, ходу та результатів. А саме їх порівняння в літературі достатньо не знайшло свого відображення.

Також не варто забувати, що робота актуальна і в суспільно-політичному ключі, беручи до уваги нестабільну обстановку в міжнародній політиці. Особливо той факт, що Україна є не лише одним з центрів деструктивного впливу на міжнародну політику, а і тим місцем, де політичні протиріччя переростають в силове протистояння.

Дослідження вписується в хронологічні рамки польської та французької кампаній, а саме, осінь 1939 – літо 1940 років. Територіальні рамки окреслені територією Європи, де велись бойові дії – Польща, Німеччина, Франція та країни Бенілюксу.

Об'єкт дослідження – початковий етап Другої світової війни, зокрема військові кампанії Вермахту в Польщі та Франції. Предмет – події, що передували конфлікту – політичні та дипломатичні події, що стали його причиною та мали на нього безпосередній вплив, плани, тактика та стратегія сторін, якісні та кількісні характеристики військ та, власне, збройне протистояння, що мало місце під час французької та польської кампаній: все це – у компаративному аналізі.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити спільні та відмінні риси польської та французької кампаній. Для цього були поставлені такі завдання як:

- порівняти ефективність збройних сил держав учасників;
- проаналізувати плани та сили сторін;
- прослідкувати хід бойових дій;
- визначити ключові точки та етапи операцій та передуючих їм подій;
- визначити результати кампаній.

Літературу, використану для написання роботи, можна розділити на групи відповідно до авторів.

Так, до першої групи можна віднести роботи радянських та пострадянських авторів. Серед них, наприклад, А. І. Уткіна, Н. С. Лебедевої,

М. І. Мельтюхова та інших дослідників. Вони акцентують свої роботи на ролі Радянського Союзу, його стосунках з іншими учасниками війни. Так, М. І. Мельтюхов займався питанням превентивної війни Німеччини проти СРСР, однак для нас мають значення роботи, присвячені радянсько-польським відносинам, в яких він не обходить стороною і німецько-польську війну та її передумови¹. Також він окремо розглядає питання ролі Кремля в «боротьбі за Європу»², ті можливості, що відкрились перед Москвою в кінці 30-х років XX століття, та їх реалізацію.

В його роботах можна знайти детальний опис бойових дій, складені таблиці, що дозволяють детально поглянути на кількісні співвідношення сил. Так, наприклад, при співвідношенні окремих частин 55 німецьких до 44 польських, розташування військ вздовж кордону зробило співвідношення сил на окремих частинах фронту більшим ніж 2 до 1 на користь Вермахту, що мало вирішальне значення в ході кампанії.

Н. С. Лебедева³ в своїй роботі розкриває тему співробітництва СРСР та Третього Рейху під час польської кампанії та після неї. Її праця, серед інших, дає можливість зрозуміти наскільки великою була роль СРСР у ході польської кампанії та чи варто вважати Москву винуватцем конфлікту, що спалахнув на сході Європи.

А. І. Уткін⁴ написав фундаментальну роботу з історії Другої світової війни, демонструючи нам погляд на події, що відбувалися в тому числі і на заході, так як це бачать сучасні пострадянські історики. Зокрема, тут між рядків читається справедливе обвинувачення Заходу в його бездіяльності як перед війною, так і в його пасивності під час війни.

Другу групу авторів складають автори країн-союзниць. Серед них найбільш яскравими постатями є Безіл Ліддел Гарт, Джон Фуллер, Джон Толанд,

¹ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001.

² Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941. М.: Вече, 2000. 608с.

³ Лебедева Н. С. Сентябрь 1939 г.: Польша между Германией и СССР. Жертвы и соучастники.// Вестник МГИМО. 2009. С. 231-245

⁴ Уткин А. И. Вторая мировая война. М.: Алгоритм, 2002 864 с.

Алан Тейлор, Джуліан Джексон, Мюррей Вільямсон, Павло Вечаркевич, Роберт Форчик та інші. Дана група є найбільш чисельною та різноманітною в своїх поглядах та судженнях, тут представлені як сучасні, так і вже класичні праці по військовій історії.

Окремої уваги заслуговують Б. Г. Ліддел Гарт та Дж. Ф. Ч. Фуллер, вони ж відзначились не лише на полі військової історії, а і військової теорії. Вони обидва були авторами робіт, присвячених бронетанковим військам після Першої світової війни. Роботи Фуллера, крім того, надихали німецьких колег на створення власних танкових військ.

Б. Г. Ліддел Гарт також відзначився своїми працями, присвяченими доктрині непрямих дій¹, ефективність якої проілюстрували в тому числі і операції Другої світової війни. Війні він присвятив і свою фундаментальну роботу² де розглядав її в основному в розрізі власної теорії, тобто як військово-аналітичний очерк, який, тим не менше, став ледь не офіційною британською версією війни.

Фуллер в своїй праці³ робить ставку на важливість стратегічної ініціативи та її утримання, хоча не забуває виділити і важливість ролі танків в війні.

Алан Тейлор – ще один британський історик і автор іще однієї великої роботи, присвяченої всій війні разом⁴. Тейлор займався історією міжнародних відносин в Європі. Він один з небагатьох західних дослідників, хто приходить до висновку про вирішальну роль СРСР у перемозі над нацизмом, чим заслугував популярність на пострадянському просторі.

Роберт Форчик автор багатьох робіт, присвячених війні як в Європі, так і на східному фронті. Він один з тих авторів, хто приходить до висновку про боєздатність Війська Польського в результаті дослідження його міжвоєнної історії та ходу вересневої кампанії⁵.

¹ Лиддел Гарт Б.Х. Стратегия непрямых действий. М.: ИЛ, 1957.

² Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война. М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999. 938 с.

³ Фуллер Дж. Ф. Ч., Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор. М.: Иностранная литература, 1956. 550 С.

⁴ Тейлор А. Дж. П. Вторая мировая война: Два взгляда. М.: Мысль, 1995. 556 с.

⁵ Forczyk R. Case White. The Invasion of Poland 1939 Oxford: Osprey Publishing. 2019. 448p.

Американський історик та письменник Джон Толанд став відомим завдяки своїй роботі, присвяченій Японії в період війни. Однак іншою його великою працею стала детальна біографія Гітлера. В двох томах своєї книги Толанд наводить маловідомі факти з біографії Гітлера¹, ключової постаті в історії Другої світової. Тут також варто зауважити, що нас цікавлять передусім факти, які вписуються в хронологічні рамки дослідження.

Дж. Джексон спеціаліст з історії Франції в ХХ ст., його праці тут представлені «Падінням Франції..»², що розповідає про стрімкі події, що призвели до падіння одного з найбільших бастионів західної демократії, намагається відповісти на питання про неминучість такого повороту подій та розповісти про помилки, яких допустилося французьке військове та політичне керівництво.

Мюррей Вільямсон – американський історик і автор багатьох робіт з історії Другої світової війни. Використані його праці розповідають про створення та використання люфтваффе³ – німецьким ВПС часів війни та рефлексії вермахту відносно польської кампанії⁴.

П. Вечоркевич – польський історик і його робота присвячена Вересневій кампанії⁵. І ній велика кількість ілюстрацій, таблиць, наведені свідчення очевидців та документи, присвячені описаним подіям.

І нарешті третю групу складають німецькі автори. Серед них, наприклад, Курт Тіппельскірх, Хельмут Грайнер, Буркхарт Мюллер Гілленбранд та ін.

Ці роботи, зазвичай, присвячені німецькій військовій машині і, як правило, авторами подібних праць є німецькі ж військові. Дані праці представляють особливу цікавість для дослідження. З одного боку, вони дозволяють поглянути на армію Третього рейху нібито зсередини, а з іншого, при їх використанні

¹ Толанд Дж. Адольф Гитлер. Кн. 1. М.: «Интердайджест». 1993. 368 с.

Толанд Дж. Адольф Гитлер. Кн. 2. М.: «Интердайджест». 1993. 336 с.

² Jackson J. The Fall Of France. The Nazi Invasion of 1940. New York Oxford University Press 2003 274p.

³ Williamson M. Strategy for Defeat. The Luftwaffe 1933-1945. Air University; Maxwell Air Force Base, Alabama 1983 365 p.

⁴ Williamson M. The German Response to Victory in Poland. A Case Study in Professionalism. Armed Forces and Society, Vol. 7 No. 2, Ohio State University. 1981

⁵ Wiczorkiewicz. P. P. Kampania 1939 roku. Krajowa Agencja Wydawnicza: Warszawa. 2001 144 c.

необхідно бути особливо обережним і приділяти велику увагу аналізу поданої інформації. Недарма генерали у відставці пишуть свої роботи, очевидно однією з цілей, які вони перед собою ставлять, є висвітлення Вермахту у вигідному їм дусі, наприклад, тут вже класикою стали звинувачення Адольфа Гітлера в усіх можливих і неможливих помилках, припущених в ході війни, в той же час генералітет відмивається від військових злочинів та скидає свої поразки на всі можливі фактори, окрім власних прорахунків. Хоча варто зауважити, що це лише загальна тенденція і вона може стосуватися окремих робіт лише більшою чи меншою мірою.

Отже, розпочнемо огляд даної категорії літератури з праці Хельмута Грайнера яку і можна назвати скоріше винятком з загальної тенденції. Відомий військовий історик, що присвятив свою роботу військовим операціям Вермахту початку та середини війни.¹ Також він оцінює політичну ситуацію в Європі, що їм передувала, детально описує підготовку Німеччини до конфлікту, процес мобілізації збройних сил та інше.

Курт Тіппельскірх – німецький генерал, що став автором ще однієї капітальної праці з історії війни². Цього разу ми бачимо вже німецький підхід до її висвітлення з детальним описом більшості військових кампаній. Більшості, однак не польської. Вона висвітлена коротко.

Б. Мюллер-Гіллебранд – ще один колишній німецький генерал, що присвятив свою працю історії вермахту³, а саме ходу розгортання, підготовці та мобілізації Вермахту та операціям першого періоду війни. Тут найбільше уваги приділено саме організації збройних сил, що дозволяє прослідкувати зміни, що їх торкнулися в описуваний період. Оскільки і Б. Мюллер-Гіллебранд, і Курт Тіппельскірх були також і учасниками подій, їх роботи дуже тісно межують з категорією джерел роботи.

¹ Грайнер Х. Военные кампании вермахта. Победы и поражения. 1939-1943гг. Пер. с англ. Л. А. Игоревского. М.: ЗАО Центрполиграф, 2011. 383 с.

² Типпельскирх К. История Второй мировой войны. СПб.:Полигон; М.:АСТ,1999. 796 с.

³ Мюллер-Гиллебранд. Б. Сухопутная армия Германии 1933-1945. Справочник. М.: Изобрафус, Эксмо, 2002. 800с.

Тепер можна розпочати огляд джерельної бази роботи. І розпочнемо його з найбільш неоднозначних джерел – мемуарної літератури. Вона представлена колом таких авторів, як Гейнц Гудеріан, Франц Гальдер, Вільгельм Кейтель, Еріх фон Манштейн. Всі ці німецькі військові були помітними фігурами в Третньому Рейху та доклали немало зусиль, аби зробити можливими тріумфи німецької зброї в першій половині війни, а коли фортуна підвела нацистське керівництво, зробили все можливе, аби відбілити власні імена і збільшити свій внесок у війну. Так, загалом ситуація тут є схожою з літературою німецьких авторів, що була згадана вище.

Гейнц Гудеріан по праву вважається батьком німецьких танкових військ і його спогади безперечно є незамінним джерелом в огляді питання їх теоретичного створення та практичного розгортання¹.

Е. Манштейн² в свою чергу став автором останнього варіанту плану «Гельб», того самого, що передбачав прорив через Ардени та забезпечив тріумф німецької зброї в Європі. Він же описує і події, пов'язані як з польською так і французькою кампаніями.

Франц Гальдер, автор «Військового щоденника»³ робив щоденні записи, поки був членом Генерального штабу Сухопутних військ. Ця робота включає декілька томів, нас цікавить перший, що якраз вписується в хронологічні рамки дослідження, описуючи події з 14 серпня 1939 року по 30 червня 1940 року. Напевно з усіх наведених праць цю можна вважати найбільш достовірною. Інформацію тут можна легко порівнювати з іншими її джерелами завдяки точному описанню та датуванню. Крім того, з цих записів можна зробити висновки не лише про стан справ у військовій сфері, а і про економічне та політичне положення Німеччини в описаний період.

¹ Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999 656 с.

² Манштейн Э. Утерянные победы. М.: АСТ; СПб Terra Fantastica, 1999 896 с.

³ Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба Сухопутных войск 1939-1942 гг. Том I. От начала войны с Польшей до конца наступления на Западном фронте М.: Воениздат, 1968 512с.

Найменше довіри викликають «12 східців» В. Кейтеля¹. Написані в нюрнберзькій тюремній камері, вони самі по собі є благанням про помилування, останньою надією захистити своє чесне ім'я. Та все ж разом з іншим ця праця також має місце в дослідженні, адже представлені унікальні факти є доречними для досягнення максимальної об'єктивності дослідження.

Підсумувати все вище сказане можна беззаперечним фактом – мемуарна література лишається найбільш суб'єктивним джерелом, однак для нас вона є незамінною.

Наступну категорію джерел складають дипломатичні документи. Серед них договори та дипломатична переписка сторін². Наприклад повідомлення, що передавались між Берліном та Москвою напередодні та під час польської кампанії,³ що знову ж таки наводить на питання про роль СРСР у війні. Серед інших дипломатичних документів є договори, тут прикладами можна привести сумнозвісний пакт Молотова-Ріббентропа⁴ та договір між Британією та Польщею про військову допомогу від 25 серпня 1939 року⁵, що передував розв'язанню війни, німецько-польський договір про ненапад від 1934 року⁶, радянсько-польський договір 1932 року⁷ та багато інших. Звісно, ці джерела навряд чи зможуть дати достатньо інформації про хід бойових дій, однак вони є дуже важливими для розуміння політичного та економічного становища, в якому опинились країни-учасники конфлікту та тих подій, що призвели ці держави до збройного протистояння.

¹ Кейтель В. 12 ступенек на эшафот... Ростов н/Д: Феникс, 2000. 416с

² Документы внешней политики СССР. Т.15: 1 января – 31 декабря 1932 г. / Под ред. Г.К.Деева и др. – М.: Гос. изд. полит. лит., 1969. 802 с.

³ The German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) to the German Foreign Office September 10 https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns069.asp;
The German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) to the German Foreign Office September 14. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns071.asp

⁴ Treaty of Nonaggression Between Germany and the Union of Soviet Socialist Republics https://avalon.law.yale.edu/20th_century/nonagres.asp

⁵ The British War Bluebook Agreement of Mutual Assistance Between the United Kingdom and Poland.-London, August 25, 1939. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk01.asp>

⁶ The British War Bluebook Text of German-Polish Agreement of January 26, 1934 <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk01.asp>

⁷ Документы внешней политики СССР. Т.15: 1 января – 31 декабря 1932 г. / Под ред. Г.К.Деева и др. М.: Гос. изд. полит. лит., 1969. с. 436-439

Ще однією категорією джерел стали безпосередньо військові плани, директиви щодо проведення війни¹, накази окремим підрозділам² і тому подібне. Доцільність їх використання важко оскаржити, вони є найбільш важливим та достовірним джерелом інформації.

Також окремо можна виділити документальні фільми, що розповідають про події першого етапу війни: «Друга світова війна в кольорі»³ та «Апокаліпсис».⁴

Виходячи з назви роботи, зрозуміло, що основним методом дослідження буде порівняльний, однак також використовуються узагальнення, опис, аналіз, зокрема щодо документації та мемуарної літератури.

Наукова новизна роботи полягає у порівняльному аналізі перших військових операцій Німеччини в Європі. Такий підхід до вивчення Другої світової не розповсюджений і виявити подібні роботи не вдалося. В той же час він дозволяє поглянути під новим кутом на протистояння початкового етапу війни, відслідкувати розвиток стратегії та тактики сторін, те, як вони змінювалися протягом міжвоєнного періоду та до чого призвело їх використання на першому етапі військового протистояння. В такому ж ключі можна поглянути і на технічне оснащення армії, зокрема сучасними зразками озброєння, кількісні та якісні характеристики літаків, танків, тощо.

Структура роботи включає Вступ, три розділи, висновки, список джерел та літератури. Перший розділ присвячений аналізу подій що передували військовим операціям – формуванню німецьких та союзних планів та доктрин, безпосередній підготовці до вторгнень як військовій так і дипломатичній. Другий розділ має на меті порівняння безпосередньо військового протистояння та подій пов'язаних з вторгненнями, третій в свою чергу повідає про результати та підсумки кампаній.

¹ Директива № 1 О проведении войны // Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999 с. 205

² Приказ по корпусу № 5 на 15 мая 1940г. 14. 05.1940. // Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999.С. 214-215

³ Дж. Мартин. Вторая мировая в цвете. Серия 2 Молниеносная война. Док фильм 2010

⁴ Касатеппе Д. Апокалипсис Серия 2. Вторая мировая война. Сокрушительное поражение Док. фильм 2013

Розділ 1. Порівняльний аналіз військових планів та сил сторін

1.1. Німецькі плани та залучені військові сили

Вермахт – нова армія Третього рейху, яка народилася з праху Кайзерівського війська, залишивши при собі його найкращі риси та набувши нові, до того нікому не зрозумілі та несприйнятні. Як виявилось, причиною набуття цих нових рис стали поразки минулого і їх правильне тлумачення німецькими військовими теоретиками. Цими рисами стали нові засоби ведення війни – танк та літак. Важливо розуміти, що не німці першими їх вигадали або застосували, вони лише прийшли до правильних висновків в результаті їх використання в період Першої світової війни та застосували досвід своїх супротивників, який ті накопичували і після поразки Кайзера. Так Гейнц Гудеріан, який по праву вважається «батьком» німецьких бронетанкових військ, відмічає, що на перших порах при його ознайомленні з методами маневреної війни він активно користувався роботами таких британських військових діячів як Джон Фуллер, Жиффар Мартель та Безіл Генрі Ліддел Гарт, чиї роботи «надзвичайно зацікавили та збагатили фантазію» тоді ще гауптмана Гудеріана. Крім того, він відмічає, що не соромився використовувати досвід французів з минулих воєн XIX ст.¹ Згодом, в 1929 році Гейнц Гудеріан приходить до такого висновку: «Максимальна ефективність танкових військ досяжна лише в випадку, якщо іншим родам військ, що їх підтримують, буде надано ту ж саму мобільність, що і танкам. Танки повинні мати вирішальну роль в підрозділах, які складалися б з різних родів військ, тому потрібно не додавати танки до піхотних дивізій, а створювати танкові дивізії».²

На той час до їх створення було ще далеко. Положення Рейхсверу в міжвоєнні часи було нелегким, і основною його проблемою був Версальський мирний договір, положення якого урізали можливості по створенню не лише танкових військ, а й ВПС, і що було важливим – забороняли розширення армії більше ніж до 100 тисяч чоловік, обмежували деякі види озброєнь.

¹ Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999. С. 17-19.

² Цит. за: Там само. С. 23-24.

Завдання розвивати збройні сили в таких умовах лягло на плечі генерала Ганса фон Секта, ветерана східного фронту Першої світової війни. В 1920 році він став начальником управління сухопутних військ та фактичним головнокомандувачем рейхсверу. Фон Секту довелося адаптуватися до умов Версаля. Для нього було очевидним, що чисельність збройних сил необхідно буде збільшувати, щоб забезпечити захист інтересів Німеччини в післявоєнний період. Мінімальна чисельність збройних сил дозволяла бути розбірливим в кадрах, завдяки чому їх якість залишалася на найвищому рівні, більше того, кожен військовослужбовець був підготовлений у разі необхідності зайняти ранг вище, що забезпечило б швидке розширення армії. Для цього було збільшено строки навчання для офіцерського складу з 1,5 до 4 років.

Саме фон Сект зацікавився розвитком нових напрямів в тактиці з використанням мобільних частин, які до цього вважались тиловими.¹ Він вважав, що кайзерівські війська були змушені перейти до тактик окопної війни тому, що не були достатньо навчені та треновані для використання тактик війни мобільної. Так в умовах малої чисельності армії було зроблено ставку на її мобільність, вишкіл та підготовку офіцерських кадрів, що мало б залишити рейхсвер боєздатним. Німецьким військовим чином не лишалося іншого вибору окрім як адаптуватися до умов принизливого мирного договору, що на практиці закріпило вектор розвитку майбутнього вермахту та зробило його ще більш страшним ворогом для Союзників.

Серед умов Версальського договору була і заборона на відродження ВПС, вони не мали права ані на підготовку військових кадрів, ані на конструювання чи, тим паче, виробництво бойових літаків. З метою обійти умови договору деякі німецькі компанії створювали дочірні підприємства за кордоном, де літаки могли будуватися, пілоти для них готувалися в рамках підготовки цивільної авіації. Невелика кількість пілотів пройшли підготовку в СРСР. З приходом до влади

¹ Варламов Д.В. Ганс Фон Сект и начало восстановления военной мощи Германии (1920 – 1926 гг.) Мир в новое время. Санкт-Петербург, 2001 // <https://web.archive.org/web/20070825061348/http://www.history.pu.ru/biblioth/novhist/stud-konfer/2000/items/item02.htm>

Адольфа Гітлера, в 1933 році, ці заборони почали ігноруватись, німецькі авіабудівні компанії вже встигли накопичити досвід в проектуванні бойових літаків, а нестачі в добровольцях для служби в ВПС не було. Перш за все було створено імперський комісаріат, а потім і міністерство авіації, а перші розвідувальні підрозділи були сформовані вже восени 1934 року. Варто також зазначити, що тут неочікуваною виявилася перевага в якості літаків, оскільки через їх відсутність в міжвоєнний період на озброєнні німецьких ВПС стояли, в основному, сучасні машини, серед яких Me-109, Ju-87 та He-111, які на своєму бойовому шляху пройдуть через десятки модифікацій та модернізацій, що було доступно їм завдяки прогресивним рішенням їх проектувальників.¹

Своє бойове хрещення вони пройшли під час громадянської війни в Іспанії, де продемонстрували власні переваги над біпланами міжвоєнного періоду, як німецьких моделей так і радянських, що були поставлені республіканцям. Тут був отриманий важливий досвід використання ВПС та бронетанкових військ.²

16 березня 1935 року, разом з ухваленням закону про створення збройних сил було створено вермахт.³ Він складався з сухопутних сил (які в свою чергу налічували близько 36 дивізій)⁴, військово-морського флоту та повітряних сил – люфтваффе, що вже було ухвалено в законі про оборону⁵.

В той час почалося і активне переозброєння армії. Окрім вище згаданих літаків для військ було розроблено і нові танки. Моделі Pz.I, Pz.II, Pz.III та Pz.IV в різних модифікаціях.

З часом військові сили Німеччини розширювались за масштаби 36 дивізій. Так, до 1939 року в складі вермахту було вже 52 кадрових дивізії, з них 39 піхотних, 3 гірськострілецьких, 5 танкових, 4 легких та 1 кавалерійська дивізія⁶. Перед початком війни, весна-літо 1939 року, було сформовано нові дивізії 2-ї 3-

¹ Типпельскірх К. История Второй мировой войны. СПб.:Полигон; М.:АСТ,1999. С. 22-24.

² Williamson M. Strategy for Defeat. The Luftwaffe 1933-1945. Air University; Maxwell Air Force Base, Alabama 1983. p. 16.

³ Proklamation der Reichsregierung an das deutsche Volk bezüglich der Einführung der allgemeinen Wehrpflicht. Vom 16. März 1935. // http://www.documentarchiv.de/ns/1935/allgemein-wehrpflicht-einfuehrung_prokl.html

⁴ Gesetz für den Aufbau der Wehrmacht. Vom 16. März 1935. // http://www.documentarchiv.de/ns/1935/wehrmacht_ges.html

⁵ Wehrgesetz (21.05.1935) // <http://www.documentarchiv.de/ns/1935/wehrgesetz.html>

⁶ Типпельскірх К. Цит. твір. С. 19.

ї хвилі в якості навчальних підрозділів та 4-ї хвилі в якості 14 нових дивізій, разом їх стало вже 102. Цими військами і буде розпоряджатися командування вермахту під час вторгнення до Польщі, хоча не всі вони були залученими з початку кампанії, для мобілізації все ж був необхідний певний час.¹

Німецький план «Вайс» мав бути виконаний в два етапи: перший – оточити та знищити польські війська на захід від Варшави, другий – відрізати решту Польщі за лінією західніше Білосток-Брест-річка Буг.² Таким чином, основним завданням для армії було не стільки зайняти певні території, стільки повністю оточити та знищити Військо польське.³ Така ж мета стоятиме перед вермахтом і в травні-червні 1940 року на заході.

Група армій «Південь» під командуванням фон Рундштедта включала 10, 14 та 8 армії, мала нанести удар із Сілезії в напрямку на Варшаву, розгромити польські війська та форсувати Віслу. 14 армія мала наступати в напрямку Кракова з підтримкою групи, наступаючої з території Словаччини. Головний удар наносила 10 армія, в складі якої велика кількість моторизованих та танкових підрозділів. 8 армія наступала з лівого флангу на Лодзь з метою стримати поляків від активних дій з флангу наступаючої 10 армії.⁴

В групу армій «Північ» під командуванням фон Бока входили 4 та 3 армії. Їх основним завданням було нанести удари з Померанії (3 армія) та Східної Пруссії (4 армія) та з'єднатися. В результаті розгромити поляків в районі Вісли та згодом разом з групою армій «Південь» знищити залишки польських сил на заході країни. Загалом проти Польщі було кинуто 44 дивізії, з них 6 танкових та 6 моторизованих, 2 повітряних флоти – 1-й під командуванням Кессельрінга в Померанії та Східній Пруссії та 4-й під командуванням Лера в Силезії та Словаччині, що разом складало близько 2 тисяч літаків. Їх основним завданням було знищити польську авіацію та забезпечити панування в повітрі.⁵

¹ Грайнер Х. Военные кампании вермахта. Победы и поражения. 1939-1943. Пер. с англ. Л. А. Игоревского. М.: ЗАО Центрполиграф, 2011. с. 29.

² Фуллер Дж. Ф. Ч., Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор. М.: Иностранная литература, 1956. С. 71.

³ Грайнер Х. Цит. твір. с. 37.

⁴ Типпельскирх К. Цит. твір. с.34.

⁵ Фуллер Дж. Ф. Ч., Цит. твір. С. 71-72.

Не задіяні в наступі на Польщу дивізії повинні були забезпечити безпеку західного кордону Німеччини в разі вступу Англії та Франції до конфлікту.¹

Переміщення військ до польського кордону було замасковане під проведення літніх навчань та святкування річниці битви під Танненбергом у Східній Пруссії. Війська зайняли свої позиції вже 25 серпня², відповідно до директиви «Про єдину підготовку збройних сил до війни», виданої на початку квітня (в ній план вторгнення охрестили планом «Вайс»³). Тоді ж і мали розпочатись бойові дії проти Польщі, однак підписання Британсько-польського договору⁴ та намагання Італії ухилитись від війни⁵ спочатку зупинили Гітлера.

Для того, щоб покласти відповідальність за розв'язання війни на Польщу та тим самим убезпечити себе від війни з Заходом, була підготовлена провокація. Згідно плану невелика, спеціально підготовлена група повинна була захопити невелику радіостанцію у Гляйвіці та передати в ефір повідомлення про перехід польськими військами кордону Німеччини. На території радіостанції були залишені трупи в'язнів переодягнені в польську форму, нібито загиблих в результаті сутички з німцями. Це був один з декількох схожих «інцидентів».⁶

Пастка була підготовлена і на дипломатичному рівні. Весь останній тиждень миру Гітлер вперто намагався вбити клин між Лондоном та Варшавою, під виглядом переговорів про мирне врегулювання та представити світу ситуацію так, нібито це поляки не залишили йому вибору своїми провокаціями та погромами німецького населення, нібито для урегулювання конфлікту в Берлін було викликано польського представника, який не з'явився 31 серпня і після цього було віддано остаточний наказ розпочати операцію в 4:45 наступного

¹ Weisung des Obersten Befehlshaber der Wehrmacht Adolf Hitler für den Angriff auf Polen (31.08.1939) // http://www.documentarchiv.de/ns/1939/weisung-nr01_weiss.html

² Типпельскірх К. Цит. твір. с. 34.

³ Грайнер Х. Цит. твір. с. 29.

⁴ Układ o pomocy wzajemnej między Polską a Wielką Brytanią // [https://pl.wikisource.org/wiki/Uk%C5%82ad_o_pomocy_wzajemnej_mi%C4%99dzy_Polsk%C4%85_a_Wielk%C4%85_Brytani%C4%85_\(1939\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Uk%C5%82ad_o_pomocy_wzajemnej_mi%C4%99dzy_Polsk%C4%85_a_Wielk%C4%85_Brytani%C4%85_(1939))

⁵ Ширер В. Злет і падіння третього райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / пер. з англ. Катерина Діса. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2018. Том 1. с. 620-657.

⁶ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 215.

дня.¹ Всередині Німеччини, завдяки роботі пропаганди, склалася викривлена картина світу, така, якою фюрер хотів, щоб її бачили німці.²

План вторгнення до Франції, що отримав назву «Гельб», мав декілька варіантів. Перший з них фактично повторював план Шліффена 1914 року, цей план мав багато недоліків, однак найбільшим була його передбачуваність. Він передбачав удар через країни Бенілюксу. Сам Гітлер вважав, що цей план не вдасться реалізувати, тож коли Манштейн та Гудеріан запропонували нанести удар через Ардени, в напрямку Седану, фюрер прийняв їх план.³

План Манштейна був значно більш ризикованим. Арденські ліси вважалися непрохідними для танків, а сили, що мали наступати на країни Бенілюксу, майже повністю лишалися танкової підтримки. В той же час, у разі успіху танкових дивізій в Арденах вони могли повністю оточити війська союзників, які мали б рушити в Бельгію для того, щоб зупинити наступаючі, як їм би здавалось основні, сили вермахту. Після того, як ці найбільш боєздатні дивізії Союзників лишаться відрізнаними від хартленду Франції, вже нікому буде зупинити німецькі війська.⁴

Шанси на успіх мала лише група армій «А» під командуванням генерал-полковника Герта фон Рунштедта, яка повинна була атакувати французькі війська через Ардени в напрямку нижньої течії Сомми задля того, щоб відрізати сили, перекинуті в Бельгію. Необхідно було також розгромити сили Союзників в районі річки Маас, щоб пізніше охопити Лінію Мажино. Після цього одна з армій мала через Південну Бельгію наступати до нижньої течії Сомми та вийти в тил військам Союзників, які діяли перед групою армій «Б». ⁵

Для проведення наступу німецьке командування мало в своєму розпорядженні 136 дивізій: 43 піхотні (з них 5 моторизованих), 10 танкових, 1 кавалерійську, 82 частини чисельністю до дивізії, які були сформовані СС та

¹ Грайнер Х. Цит. твір. с. 43.

² Ширер В. Цит твір. с. 620-657.

³ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война. М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999 с. 63.

⁴ Манштейн Э. Утерянные победы. М.: АСТ; СПб Terra Fantastica, 1999 с. 108.

⁵ Там само с. 108.

вермахтом після 1 вересня 1939. З них 17 обороняли лінію Зігфріда, 47 знаходились в резерві. 72 з самого початку брали участь в операції.¹

Підтримувати наземні сили мали близько 5 тисяч літаків всіх типів, 1500 винищувачів, 1700 бомбардувальників та 417 пікіруючих бомбардувальників, решта літаків були транспортними та розвідувальними машинами.²

Таким чином, проти Франції та Бенілюксу було кинуте майже вдвічі більше сил, ніж проти Польщі. План операції також був значно більш ризикованим та амбіційним. «Гельб», як вже сказано вище, передбачав майже повне знищення найбільш боєздатних частин французької армії та британського експедиційного корпусу, однак в разі невдачі німецькі бронетанкові дивізії могли бути легко зупинені військами Союзників. Більше того, після прориву їхньої лінії оборони, танки опинялися в оточенні, в тилу ворога, і у випадку непередбачуваної ситуації могли б самі бути повністю знищеними. Очевидно такий сміливий план вимагав від його авторів повної впевненості у силах свого війська, досвіду у керуванні танковими військами та розумінні їх слабких та сильних сторін, як і таких у противника. Виходячи з цього, можна стверджувати, що успіх німецьких танків в Польщі підштовхнув частину німецького генералітету на чолі з Манштейном та Гудеріаном до створення плану «Гельб». Так маючи перед собою результати польської кампанії, вони могли покластися на навченість та досвід своїх солдатів.

1.2. Польські та французькі приготування до війни

Тим часом в таборі Союзників панували поняття про ведення війни, притаманні Першій світовій. Ані англійці, ані французи не бачили в танкових з'єднаннях того, що змогли використати німці, хоча в їх арміях також було досить танків. У Франції потенціал їх використання побачив полковник Шарль де Голль, однак його роботи, такі як «На вістрі шпаги», не знайшли відгуку в

¹ Типпельскірх К. Цит. твір. с. 100.

² Williamson M. Strategy for Defeat... p. 40.

військовій сфері серед воєначальників, які вважали оборону пріоритетнішою за наступ.¹

Однак французи вважали, що готові вести війну, і це було виправдано збільшенням військових витрат в другій половині 1930-х, поштовхом до цього стали ремілітаризація Рейнської області та Аншлюс. Економічні проблеми, застаріле обладнання на військових підприємствах та бюрократичні непорозуміння між військовим керівництвом та промисловістю не дозволили використати ті кошти, які було надано армії вчасно. Реально розгорнулося масове виробництво тих же танків та протитанкових засобів лише після початку війни. Це й забезпечило відносний паритет в їх кількості на Західному фронті в травні 1940: 2900 французьких² проти 2094 німецьких та 479 чеських танків, отриманих в результаті анексії Чехословаччини та пізніше збудованих на місцевих заводах.³

Іншим питанням були якісні характеристики цих машин в порівнянні з німецькими. Найбільшою проблемою конструкції всіх французьких танків стала одномісна башта, в якій командир танку мав не лише командувати, а і вести вогонь з гармати, заряджати та наводити її. Координація між окремими танками також була майже відсутня, сигнали передавалися прапорцями, що в бойових ситуаціях було практично неможливо. В той же час більшість німецьких танків хоч і мали тоншу броню та слабше, в порівнянні, озброєння, вони мали достатньо великий екіпаж, просторі башти, зручну ергономіку та, що найважливіше, окремо виділене місце для радиста та радіостанції. Що стосується артилерії, то французька армія могла виставити в півтора рази більше стволів – 11 тисяч проти 7 тисяч німецьких, хоча значна їх частина була виготовлена ще для Першої світової війни, як і ручне озброєння піхоти.⁴ Хоча тут варто зауважити, що конструкція гвинтівок майже у всіх країнах світу змінилась мало з того часу, на

¹ Уткин А. И. Вторая мировая война. М.: Алгоритм, 2002 с. 212.

² Jackson J. The Fall of France. The Nazi Invasion of 1940. New York: Oxford University Press, 2003. p. 12-14.

³ Dennis O. Case Yellow. German Armor in the invasion of France. Totternhoe: ADH Publishing, p. 4.

⁴ Jackson J. Op. cit. p. 15.

відміну від іншого спорядження – мінометів, кулеметів, піхотних гармат; більш широке застосування отримала автоматична зброя під пістолетний патрон.

Що стосується літаків, то тут все також не було однозначно. Будівництво французьких ВПС в 30-ті стикалося з великою кількістю проблемних питань, серед яких як політичні, що призводили до зменшення виробництва, так і чисто теоретичні, що призводили до погіршеної якості літаків, побудованих без чітко окреслених для них завдань. Зрештою французькі військові лишилися настільки враженими силами люфтваффе, що був підготовлений новий план переозброєння ВПС, що розширювався з часом (причиною чого став в числі інших і Мюнхен) і зрештою включав будівництво більш ніж 8 тисяч літаків. Ці плани не були втілені в життя, з початком війни темпи виробництва значно знизились і в травні 1940 на фронті було 1286 французьких і 416 британських літаків проти 3530 німецьких.¹

Також варто згадати доктрину, якої притримувалась французька армія. «Методична війна» стала результатом того досвіду, який отримала Франція в результаті Першої світової війни, і була підготовлена скоріше для пізнього її етапу, якому було притаманне велике накопичення військ на фронті, добре підготовлені оборонні позиції. Так, передбачалося для вирішального наступу зосереджувати значно переважаючі сили, значну увагу приділяти артилерії. Сама по собі ця доктрина, яку розділяли і британці, була не підлаштована під реалії війни, яку вела Німеччина. Ця ж доктрина стане і однією з причин бездіяльності французької армії в вересні 1939 року. Окремо варто виділити способи зв'язку, основним залишалися посильні та телефонний зв'язок, що також суттєво зменшувало швидкість реагування, отримання наказів.

Станом на травень 1940 року 93 французьких дивізії зайняли оборону на північно-східних кордонах, 11 дивізій перебували в резерві. Французькі війська ділились на польові та гарнізони фортифікацій – Лінії Мажино. Польові дивізії були поділені на три групи армій. Найбільш боєздатні війська та більшість

¹ Jackson J. Op. cit. p. 19-21.

механізованих з'єднань були включені в групу армій 1, разом з британським експедиційним корпусом. Вони розташовувались вздовж бельгійського кордону. 2 армія, найменш боєздатна з чотирьох, що були включені в групу армій 1, займала позицію на півдні. Так, вона була розташована між Лінією Мажино та тими частинами, що мали б рушити в Бенілюкс, коли Німеччина атакує ці країни. Саме 2 та 9 армії приймуть на себе удар танкових дивізій. Групи Армій 2 та 3 займали позиції в Ельзасі та Лотарингії, за Лінією Мажино.¹

Таке розташування було обрано через те, що французьке командування таки чекало повторення сценарію Першої світової війни – плану Шліффена, що передбачав захоплення Бельгії та вторгнення у Францію з отриманого плацдарму. Тому було вирішено, що 1 група армій рушить назустріч наступаючим німецьким військам. 3 група армій, що знаходилась південніше інших, мала б рушити в Швейцарію, якби Гітлер вирішив порушити її нейтралітет та обійти Мажино з півдня, а 2 група армій мала б лишитися захищати укріплення в Ельзасі та Лотарингії.² Лінія Мажино тут слугувала певній меті – дозволяла сконцентрувати чисельні сили на Бельгійському напрямку.

На останньому було три можливих лінії оборони. Першу, на Альберт каналі, було б практично неможливо зайняти, якби тільки бельгійці не дозволили б розташувати там війська союзників ще до атаки німців, чого і не сталося. Друга – по річці Шельда, з Гента до Антверпена. Третя – від французького кордону, вздовж Маасу до Намюра. Врешті решт було вирішено реалізувати останній з них – план «D», так лінія фронту була б відносно короткою та це б дозволило зберегти індустріальний центр Бельгії. Цей план в квітні 1940 було змінено, і включено можливість з'єднання з голландськими військами силами мобільних резервів. Це рішення було прийнято неоднозначно, і воно ж стане найбільш фатальним.³

¹ Romanych M., Rupp M. Maginot Line 1940 Battles on the French Frontier. Oxford; Osprey Publishing. 2010 p 16.

² Ibidem. p. 27.

³ Jackson J. Op. cit. p. 28-29.

Якісно вони варіювалися від найбільш боєздатних механізованих дивізій та гарнізонних військ до резервних дивізій з мінімальною підготовкою та застарілим озброєнням. Саме останні і входили в 2 армію, та і загалом складали половину всіх польових дивізій.¹

Для Франції також важливим виявився фактор її поразки. Її історія з 1918 по 1939 рік – це історія перемоги, яка дісталась занадто високою ціною й згодом була цілковито втрачена. Спершу французи залишили Рейнську область, потім Франція була вимушена підтримати англійську політику «умиротворення», хоча й ставилися до неї французи скептично. У французькому суспільстві зник реваншизм та воля до боротьби, чому сприяла і міжвоєнна, пронизана антивоєнними тезами та лозунгами, культура не лише Франції, а й Заходу в цілому і лише пропагандистська машина нацистів змогла побороти ці погляди. Франція вступила в війну з гаслом «Il faut en finir» - «З цим треба нарешті покінчити», немов закликаючи скорий провал. Та найстрашнішим було те, що Гітлер побачив цю слабкість і чітко розумів, що союзники віддадуть ініціативу в його руки, якщо взагалі вступлять у війну.²

Під час Судетської кризи вищі військові чини Рейху майже одноголосно твердили про неможливість війни з Францією та успішного її результату. Польська кампанія надала їм чималої впевненості, а новосформовані дивізії – нових можливостей. Рундштедт, як і Блюментріт (генерал що був в складі штабу групи армій «А») в бесіді з Ліддел Гартом згадували, що рух французьких військ в Бельгію та Голландію був очікуваним і тому наступаючі з Арден німецькі танки легко їх оточили.³

В той же час, перехоплення одного з перших варіантів плану «Гельб» в результаті так званого Мехеленського інциденту укріпило віру французів в тому, що їм варто очікувати повторення плану Шліффена. Описав цю подію Курт Штудент – командувач повітряно-десантними військами Німеччини, ще одним

¹ Romanych M., Rupp M. Op. cit. 2010. p. 16.

² Гаффенер С. Гітлер. Примітки до біографії К. Вид-во Жупанського. 2018 с. 77-78.

³ Лиддел Гарт Б.Г. Воспоминания Высших чинов генералитета Нацистской Армии М.: Центрполиграф, 2004. с.114.

новітнім родом військ, який також зіграє свою роль в майбутній кампанії. 10 січня 1940 року літак з офіцером зв'язку на борту і планом операції в нього в руках збився з маршруту через погодні умови і залетів на територію Бельгії. Спалити документ не вдалося і він став надбанням бельгійців. Також можна стверджувати, що про зміст документів дізналися і голландці.¹

На відміну від французів, поляки були значно амбіційнішими в своїх планах. В результаті Судетської кризи Варшава домоглася приєднання спірних територій Тешинської області. Поляки стали на момент союзниками німців в Східній Європі, чимось такий поворот і був вигідним Берліну. Польсько-німецькі відносини до цього склалися досить непогано – в 1934 був підписаний договір про ненапад.² Польща в якості союзника могла б убезпечити від війни на два фронти³, однак без вирішення питання Данцига про такі договори не могло б іти і мови. А стосовно цього міста обидві держави були неохочі шукати компроміс⁴. Вже в квітні 1939 року договір про ненапад був розірваний Гітлером.⁵

Далі відбуваються події, які не лишають вибору фюреру. Чемберлен надає гарантії Польщі у випадку агресії з боку Німеччини, хоча у Англії й не було можливості виконати ці гарантії на практиці. Тепер, і без того твердолюбі та самовпевнені польські політики точно не підуть на компроміс з Берліном, а Гітлер в свою чергу не зможе відступити так, щоб не втратити власний престиж як всередині Рейху так і на зовнішньополітичній арені.⁶

5 травня 1939 року міністр закордонних справ Польщі Юзеф Бек проголосив промову, яку закінчив такими словами «... Ми, в Польщі, не

¹ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... . с. 60-61.

² The British War Bluebook Text of German-Polish Agreement of January 26, 1934. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk01.asp>

³ Тейлор А. Дж. П. Вторая мировая война: Два взгляда. М.: Мысль, 1995. с. 396.

⁴ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... . с. 31.

⁵ The British War Bluebook Extract from Herr Hitler's Speech to the Reichstag on April 28, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk13.asp>

⁶ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... . с. 31.

розуміємо таких концептів як «мир понад усе». Є одна безцінна річ в житті людини, нації та держави – честь». ¹

Полякам варто було б бути більш обережними в стосунках з Берліном, хоча б тому, що положення Польщі по відношенню до Німеччини було більш слабким: основна частина промисловості Польщі знаходилась на заході країни, на своєрідному виступі між Сілезією та Померанією, який тягнувся зі сходу в бік Берліну. Положення Польщі ускладнилося й після знищення Чехословаччини – тепер Варшава фактично знаходилась в облозі з трьох сторін: на півночі – Східна Пруссія, яка легко поєднувалася з рештою німецьких земель Балтійським морем, де панували Крігсмаріне, на півдні – Словаччина (сателіт Берліну), і з Заходу Сілезія, Бранденбург та Померанія. Утворився 1700 мильний фронт (2700 кілометрів), який жодна сухопутна армія не змогла б захищати.²

Ще більше положення Війська Польського ускладнювала неясна позиція Радянського Союзу. Фактично, СРСР був єдиною державою, яка могла б врятувати Польщу від краху. Після надання гарантій Польщі Радянський Союз опинився у вигравшному становищі. Потенційні вороги, які все ближче підбирались до кордонів СРСР, фактично зчепились лобами на порозі у Сталіна. Тепер у випадку війни між Німеччиною та Заходом за будь яких умов обидві сили виявляться ослабленими, що зрештою призведе до панування Сталіна, принаймні в Східній Європі. Все, що залишалось робити Кремлю, це забезпечити свій нейтралітет та готуватися. В іншому випадку СРСР міг стати на сторону Заходу. Лондон просив Москву підтримати гарантії Польщі та Румунії, затягнути тим самим петлю на шиї фюрера. Реалізації такого плану завадили підозрілі поляки – вони побоювалися, що увійшовши до їх країни, Червона Армія вже її не покине.³

Хоча СРСР і вважався найбільш вірогідним противником, відносини з ним не були дуже поганими і очікувати удару в спину не доводилося. В 1932 році

¹ Hargreaves R. Blitzkrieg Unleashed: The German invasion of Poland 1939. Barnsley: Pen & Sword Military. 2008. 590 p.

² Фуллер Дж. Цит. твір С. 68-70.

³ Уткин А. И. Цит. твір. 864 с.

було підписано Радянсько-польський договір про ненапад,¹ він був підтверджений в 1938, продовжений, і мав діяти до 1945 року.² Більше того, до 23 серпня, навряд чи хтось би міг подумати, що Німеччина та Радянський Союз прийдуть до порозуміння та скоординують свої дії в наступі на Польщу.

Черчилль же вважав, що Кремль, виходячи з результатів Мюнхена, був впевнений, що Франція та Британія не стануть воювати за Польщу, тож для СРСР важливим стало убезпечити себе від війни з Німеччиною один на один.³

Характеризуючи Польщу як в політичному так і військовому плані, можна сказати, що вона явно була чимось більшим ніж «мала» держава, хоча явно не досягла рівня «великих». Її армія в мирний час нараховувала 30 піхотних дивізій, 1 кавалерійську дивізію і 11 кавалерійських бригад – сили в цілому очікувані від країни з населенням в 35 млн. людей. Польська авіація налічувала близько 1000 літаків, 400 з яких відповідали вимогам часу. Польський флот в 4 есмінці, 5 підводних човнів та десяток менших кораблів не був в змозі протистояти на Балтійському морі ані Німеччині, ані СРСР, хоча враховуючи малу протяжність берегової лінії від поляків не варто було б чекати іншого. Польська армія мала на озброєнні загалом застарілу зброю ще з Першої світової війни, хоча це було притаманно для більшості сторін конфлікту на першому етапі війни. В сухопутних частинах відчувалася відсутність достатньої кількості засобів протиповітряної оборони (з запланованих 840 лише 416 40мм гармат було виготовлено), що знову ж таки було притаманно не лише Війську польському, а і тій же армії Французької республіки. Фатальною виявилася недостатня моторизація армії та практично повна відсутність надійних засобів зв'язку навіть на рівні генерального штабу. Також Військо польське могло виставити 9 рот легких танків та 29 рот броневих автомобілів, що не могло суттєво вплинути на

¹ Soviet-Polish Non-aggression pact 1932 //

https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB%3ASoviet-Polish_Non-aggression_pact_1932.pdf&page=1

² Сообщение ТАСС о советско-польских отношениях 27 ноября 1938 г.// http://www.katyn-books.ru/archive/year/God_krizisa_1t_2t.htm#62doc

³ Уткин А. И. Цит. твір. 864 с.

якість виконання бойових завдань, адже вони були розкидані по всьому фронту, в результаті чого їх не вистачало всюди.¹

Однак на Військо Польське можна подивитися і під іншим кутом, який рідше зустрічається в історіографії, однак здається більш справедливим по відношенню до польської військової традиції. Варто сказати, що польські командувачі, найвідомішим і найбільш видатним із котрих був Юзеф Пілсудський, чийм безпосереднім наступником став Едвард Ридз-Смігли – командувач армією Польщі в вересні 1939, не бачили жахів окопної війни, які безпосередньо вплинули на розвиток військової думки на Заході, а будували власну тактику лише опираючись на свій досвід – досвід східного фронту Першої світової та радянсько-польської війни, де, принаймні в останньому випадку, маневрування займало ледь не чільну роль в її результатах. Таким чином, використання кавалерії як мобільної піхоти на широких просторах Східної Європи було абсолютно виправданим. Низька густота доріжної сітки, заболочена місцевість на сході Польщі (де і планувалось воювати з СРСР), робили кавалерію взагалі ледь не ідеальним інструментом для ведення війни,² тим більше в умовах, коли польська промисловість не могла забезпечити повну моторизацію цих 11 бригад. Так польська військова думка утвердилась в тому, що саме маневрені з'єднання кавалерії є необхідними для перемоги. Звісно, в міжвоєнний період франко-польське військове співробітництво могло б вплинути на думки польських командувачів, однак, як ми бачимо, цього не сталося.³

Також це пояснює той факт, що західні історики (особливо такі як Ліддел Гарт, військові, які бачили фронт Першої світової) не розуміють ходу думок польських офіцерів, і в результаті це призводить до того, що їх вважають самовпевненими або навіть безрозсудними. А саме Військо Польське оцінюють як застаріле і морально, і матеріально.⁴ Ці твердження додаються до відголосків нацистської пропаганди, що малювала кавалерію, що атакує танки з лансами, і

¹ Фуллер Дж. Ф. Ч. Цит. твір. С. 71.

² Forczyk R. Case White. The Invasion of Poland 1939 Oxford: Osprey Publishing. 2019.p. 58.

³ Ibidem. Р. 59.

⁴ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... .с. 39-41.

породжують розповсюджений міф про відсталість польської армії на початку війни.

Цей міф розбивається і ти фактом, що польське військо активно модернізувалось в 30-х роках. До піхотних та кавалерійських підрозділів надійшла велика кількість 37-мм протитанкових гармат, протитанкових гвинтівок, а кавалерійські бригади додатково отримали танкетки та броньовані автомобілі. Також в 1937 році було моторизовано 10-ту кавалерійську бригаду, вона також отримала додаткові танки та засоби ППО. В червні 1939 було прийнято рішення про створення Варшавської Танково-Моторизованої бригади (схожої за структурою до 10 кав. бр.), однак її створення не завершилось до початку війни. Це були кроки в правильному напрямку, однак Війську Польському не вистачило часу для того, щоб вони дали ефективний результат.¹

Польський танковий парк був представлений танкетками TKS, в числі 234 штук, які були озброєні 20 мм гарматами, що були достатньо ефективними проти легкоброньованих німецьких панцерів, та легкими танками 7ТР, що мали 47 мм гармату², були своєрідним еквівалентом радянського Т-26 (що складав основу танкового парку СРСР аж до літа 1941 року), і на свій час був достатньо ефективним. Однак, як було сказано вище, їх було надто мало – близько сотні, і навіть ті, що були не були згруповані в один підрозділ. Також поляки мали певну кількість бронеавтомобілів, та інших, старіших танків. Разом кількість всіх броньованих машин складала близько 500 штук. Артилерійські установки, які були в розпорядженні Війська Польського на вересень 1939 року, були переважно застарілими французькими гарматами 75мм, 105мм та 155мм (разом близько 1500 стволів, 42 на піхотну дивізію, проти 48 в німецькій піхотній дивізії, при тому, що в останній як правило були 105 та 150 мм гармати). Вони ж були на озброєнні і у французької армії. В 1939 році розпочалось виробництво власних 155мм артилерійських установок, однак вони так і не встигли встати на озброєння армії. Як було сказано вище, польська авіація включала близько 400

¹ Forczyk R. Op. cit. P. 59-60.

² Wieczorkiewicz. P. P. Kampania 1939 roku. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 2001 s. 25.

літаків, що відповідали вимогам часу. Винищувальна авіація навіть змогла себе проявити в ході вересневої кампанії, а от штурмова, через відсутність належної координації з наземними військами, практично не вплинула на хід війни.¹

Як вже зазначалось вище, стратегічне положення Польщі по відношенню до Німеччини було вкрай слабким. Тут можна додати ще й те, що ландшафт ідеально підходив для танкових ударів, а якби Військо польське відійшло б на лінію рік за Віслу, то їм би довелось залишити свою промисловість, сконцентровану в основному на заході країни.² В такому випадку лише серйозні укріплення могли б допомогти, однак враховуючи велику протяжність кордону, яка ще збільшилася після анексії Чехословаччини, їх будівництво було неможливим.³

Два плани оборони були основою для планування війни – «Схід» та «Захід», де перший розроблений на випадок вторгнення Радянського Союзу, другий – Німеччини. Маршал Пілсудський свого часу вважав СРСР більш вірогідним противником, тому і планування війни проти нього були пріоритетними. Східний кордон Польщі було б значно легше обороняти завдяки обширним болотам та лісам, які б не давали можливості Червоній Армії в повній мірі реалізувати свій танковий та повітряний потенціал. Сам план не зберігся, однак планувалось, як вважається, що радянський військам доведеться розділитись на південь та північ від білоруських боліт, де і відбудуться основні події. Резерв повинен був розташовуватися в районі Брест-Литовська, звідки б міг бути направлений на допомогу фронту.

Однак, даний план не міг би бути реалізованим в вересні 1939, натомість вже реалізовувався план «Захід» - «Zachod». Він був розроблений на основі військових ігор, проведених в 1936 році. Вони показали, що без втручання Заходу польські збройні сили зможуть протистояти німецьким протягом 6 тижнів. Та чи могли в Вищій військовій школі, що проводила дані заходи, знати

¹ Forczyk R. Op. cit. P. 59-62.

² Лидделл Гарт Б.Г. Вторая мировая война... с. 50.

³ Типпельскирх К. Цит. твір. с.27.

про техніку та тактику, що використовуватиметься за 3 роки потому? Тим не менше робота розпочалась і продовжувалась до 1939 року. План повністю спирався на той факт, що Франція атакує західні кордони Німеччини, після чого Військо Польське зможе розпочати контратаку в Східній Пруссії та Сілезії. Розміщення військ вздовж кордону також могло б дозволити захистити промислові центри, а також вберегти основні сили від боїв на перших етапах війни, зберегти їх для контрудару, можливості для якого мали б бути забезпечені з заходу.¹ При необхідності війська мали б відступати аби не допустити великих втрат.² Англія та Франція навряд чи просто сидітимуть і дивитимуться, як їх союзника знищують.

Надія на контрудар підсилила вразливість польської оборони. Армія «Помор'я» з 5 піхотних дивізій та 1 бригади кавалерії займала Польський коридор, і теоретично мала б забезпечити удар по Східній Пруссії, а фактично заганяла себе в оточення у разі ударів з тієї ж Східної Пруссії та Померанії. Вона навіть не могла утворити єдиний фронт з іншими арміями, через занадто велику протяжність кордону.³ Іще 6 дивізій лишались в резерві в районі Варшави задля нанесення того ж контрудару. Враховуючи невисокі можливості для швидкого маневрування польських військ, ці дивізії фактично лишилися відрізнаними від основних бойових дій в перші дні конфлікту.⁴ І як покаже хід війни, так і не зможуть ані прийти на підтримку передовим частинам, ані нанести контрудар.

Виходячи з цього, єдиним шансом для поляків стримати Німеччину було те, що значна частина армії противника буде скована боями в інших місцях. Власне заради цього й було заключено франко-польський союз. Гарантії Франції полякам носили не загальний характер, у французів були зобов'язання розпочати наступ проти Німеччини, що було затверджено на франко-польській військовій конференції 19 травня 1939 року.⁵ Однак, коли б цей наступ мав розпочатися?

¹ Dunn J. Polish defense planning 1919-1939. Myths vs. reality. Florida Atlantic University 1987 p.44.

² Saunders A. Turning Points of World War II. The Invasion of Poland. New York Franklin Watts. 1984 p.86.

³ Forczyk R. Op. cit. с 179.

⁴ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... .с. 50.

⁵ Уткин А. И. Цит. твір. с. 213.

Скільки часу треба на мобілізацію армії, її підготовку до наступальних операцій? Вочевидь надто багато.

Гітлер розраховував на те, що західні держави не будуть воювати з ним за Польщу, не зважаючи на гарантії, тож підготовки, принаймні серйозної, до протистояння їм влітку 1939 не проводилось. Фюрер обмежився пропагандистськими заявами про неприступність Західного валу (який ще будувався). Підготовка до військових дій відбувалася згідно з директивою, виданою на початку квітня «Про єдину підготовку збройних сил до війни» і не включала в себе ніяких конкретних планів оборони країни.¹

Підсумовуючи вище сказане, можна сказати, що Польща опинилася в значно більш складному положенні. Оточена з трьох сторін Німеччиною, вона повинна була значно розтягувати свої війська по фронту, що в результаті призвело до значної чисельної переваги вермахту на окремих його ділянках. Ця ситуація погіршувалась і в результаті стратегічних прорахунків польського військового керівництва, серед яких найгіршим стала ставка на свого союзника – Францію, а отже і надія на швидкий контрудар, що отягнуло за собою і невігідне розташування військ. Ця проблема ще більше загостилася відсутністю стабільного зв'язку між генеральним штабом та командирами в дивізіях, недооцінкою як можливостей танкових військ, так і можливостей авіації (що проілюструє хід операції).

Положення Франції ж навпаки здавалося твердим. Єдиний франко-німецький кордон в Ельзасі був прикритий масивною Лінією Мажино, і навряд чи можна було б очікувати спроби прориву її в лоб навіть при використанні танкових частин. Лінія Мажино слугувала своїй меті – не давала можливості вермахту увірватись до серця Франції, і союзне командування чудово це розуміло. Єдиний шлях на Париж пролягав через Бенілюкс, як і в Першій світовій війні, і це також не викликало сумнівів. При таких умовах важко уявити собі ситуацію, де французьким військам можна було б нанести поразку. Так

¹ Грайнер Х. Цит. твір. с. 29.

французи знали, де очікувати удару, і знали чого чекати від вермахту, приклад Польщі не міг би пройти не поміченим. Більше того, вони могли розраховувати на підтримку невеликого але відносно добре навченого та озброєного Британського експедиційного корпусу, на спротив країн Бенілюксу, які також мали свої збройні сили, котрі хоч і не були дуже чисельними або якісними, все ж могли закрити діри у фронті хоча б своєю присутністю. В Першій світовій війні збройні сили малих країн проявили себе, в деяких випадках, достатньо ефективними, для прикладу Бельгія чи Сербія.

Таким чином, ми маємо не вигідний для німецької сторони ландшафт, гірсько-лісистий Арденський район, водні перешкоди (Маас, Сомма, Рейн і т. д.), значні сили противника зосереджені на вузькому, відносно польського, фронті, напрям наступу, який легко передбачити. ВПС Франції та Сполученого Королівства відставали за кількістю літаків, хоча домінування флоту союзників на морі і як результат їх доступ до всіх можливих природних ресурсів, необхідних для війни, з часом могли б змінити баланс сил в повітрі. Більше того, лише швидкий наступ міг забезпечити фюреру перемогу в ситуації, коли Союзники контролювали море і мали більший економічний потенціал. В таких обставинах Гітлер міг сподіватися лише на швидку перемогу.

Розділ 2. Порівняльний аналіз подій, пов'язаних з бойовими діями

2.1. Перші дні кампаній та роль ВПС в німецьких перемогах

О 10 ранку 1 вересня 1939 Гітлер звернувся до Рейхстагу, виставляючи себе в ролі потерпілого, нібито він хотів мирного урегулювання, але поляки проігнорували його наміри. Він апелював до підставних провокацій, виправдовуючи свою агресію, розповідав що те, що відбувається в Польщі лише контратака німецьких сил.¹

Поки фюрер годував весь світ своєю брехнею, польські міста вже декілька годин були мішенями гітлерівських бомбардувальників, а польські збройні сили намагалися зупинити невідворотне.

Вважається, що першими пострілами війни стали гарматні залпи навчального лінкора «Шлезвіг-Гольштейн». В 4:45 ранку, 1 вересня, корабельна артилерія відкрила вогонь по польській військовій базі на Вестерплатте – єдиному військовому гарнізону в вільному місті Данциг.² Однак ще до цього, в 4:17, в місті почалася перестрілка, коли нацистські диверсанти спробували заволодіти поштою в Данцигу. Як не дивно, польські поштарі виявилися підготовленими і озброєними. Бій за будівлю пошти продовжувався весь день.³

Спротив на Вестерплатте тривав 7 днів, німецькі війська застосовували артилерію та вогнемети, намагаючись вибити менш ніж 2 сотні польських солдатів з їх позицій, і лише коли в останніх не залишилося боєприпасів, вони здалися. Вбивши та поранивши 300-400 солдатів вермахту, вони втратили 15 вбитими та 50 пораненими.⁴

Паралельно з цим німецькі війська перейшли кордони Польщі. Мотоциклетна піхота разом з броньовиками йшла попереду німецьких військ. Танкові дивізії стягнули на себе всі сили німецької промисловості, тож піхота рухалась в більшості пішки, а гармати тягнули коні.

¹ Тейлор А. Дж. Цит. твір. с. 399.

² 100 Битв, которые изменили мир. Выпуск 57. Польша 1939. 2012 с. 10.

³ Saunders A. Op. cit. p.82.

⁴ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 217.

Варто також зазначити, що польські війська не завершили мобілізацію. Англія та Франція вважали, що подібний крок став би провокацією, вони не підозрювали, що мобілізація Німеччини вже завершилась.¹

В небі над західною Польщею панували люфтваффе, однак польська авіація не була знищена в перший день війни. Туманна погода не дозволила німецьким пілотам закріпити свій успіх. Бомбові удари по містах, зокрема Варшаві, не мали в перший день війни такого спустошливого результату, на який сподівався Гітлер. Коли ж погода покращилася, з 3 вересня,² то ВПС вже переключаться на підтримку з повітря своїх наземних сил.³ Наліоти на військові частини, що відбулися вночі та вранці 1 вересня, сповістили Військо Польське про початок війни, нанісши відносно невелику шкоду, в основному теж завдяки погодним умовам.⁴ Бої в повітрі будуть продовжуватися до кінця кампанії, лише стихаючи з часом, коли кількісна перевага німецьких ВПС стане занадто великою. Все ж польські пілоти дали бій настільки це дозволяли обставини, але зупинити люфтваффе вони не могли. Повітряні атаки ставали більш руйнівними з кожним днем, і їм піддавались не лише війська, а й мирні міста.⁵ Колони біженців займали дороги і ускладнювали пересування і без того дезорієнтованої армії.

Роль люфтваффе в наземних операціях чудово ілюструється відомою битвою біля селища Мокра. Близько 15 годин на цій ділянці фронту 4 танкова дивізія атакувала частини Волинської кавалерійської бригади. В результаті запеклого бою і при великих втратах в техніці та живій силі німецьким частинам таки вдалося заволодіти Мокрою, однак вдала контратака польських сил змогла вибити їх звідти. В результаті німецькі сили втратили від 50 до 120 танків.⁶ Не

¹ Saunders A. Op. cit. p.82.

² Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба Сухопутных войск 1939-1942 гг. Том 1. От начала войны с Польшей до конца наступления на Западном фронте (14.8.1939 г.—30.6.1940 г.) М.: Воениздат, 1968. с.100.

³ Williamson M. Strategy for Defeat... p. 16.

⁴ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 216-217.

⁵ Williamson M. Strategy for Defeat... p. 16.

⁶ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 220.

дивлячись на цей тимчасовий успіх, польським військам довелось відступити в результаті постійних нальотів авіації та обстрілів артилерії.¹ В даному випадку проявилась ефективність польських сил проти танкових мас, більше того, вона була посилена тим фактором, що німецькі сили знехтували розвідкою, що призвело до скупчення танків та зробило їх легкою жертвою протитанкових гармат. Однак і вплив авіації та артилерії тут ілюструється ледь не найкраще.

Вже 1 вересня проявились стратегічні прорахунки Варшави. На більшій частині лінії фронту німецькі війська мали велику чисельну перевагу і завдяки цьому могли впевнено просуватися вглиб польської території. Як і було сказано вище, кордон був надто широким і польські війська не могли закрити його повністю, в результаті утворилися розриви в лінії фронту, а на тих його ділянках, де війська зустрічалися, вермахт завжди мав чисельну перевагу як в техніці, так і в живій силі.² Часто, на шляху німецьких дивізій ставали бригади або батальйони піхоти, які не були забезпечені матеріально достатньо для того, аби протистояти атакам танків при підтримці авіації. Крім того, навіть добре укріпленим польським військам доводилось часто залишати свої позиції через можливе оточення більш маневреним та швидким опонентом, або ж відходити назад через неможливість втримання позицій під постійним артилерійським вогнем та авіа нальотами.³ Проявилась перевага німців в артилерії, як кількісно так і якісно. Критичною також була ситуація з резервами, що й говорити, якщо військ не вистачає навіть на те, щоб прикрити весь фронт. В той же час польські війська наносили значні втрати німецьким танкам, ефективними виявилися 37-мм протитанкові гармати, що легко знищували слабо броньовані танки та бронемашини. Тим не менше, їх кількість була невеликою, і після того, як вогневі точки виявлялись, їх швидко подавляли вогнем переважаючих сил.

Найгіршим виявилось положення на південному заході Польщі. Армії «Лодзь» та «Краків» не були в стані створити єдиний фронт, частина військ

¹ Польша 1939 //100 Битв, которые изменили мир. Выпуск 57.. 2012 с. 10.

² Мельтюхов М.И. Советско-польские войны... С. 220.

³ Forczyk R. Op. cit. P. 183.

знаходилась на марші і не встигла зайняти позиції. Не дивлячись на це, 1-го вересня поле бою залишилось за польськими військами і лише після повідомлень про рух танків на північ від Ченстохова на нічим не прикритій ділянці фронту, стало ясно, що все пішло не по плану. Резервів для того, щоб блокувати їх просування, не було. Німці рушили до Варшави.¹

До 5 вересня ситуація стала критичною на всьому фронті. Армія «Помор'я» була розбита, ті частини, яким вдалося вирватися з коридору, відступили до Торуні, однак не змогли затримати німецькі війська. Армія «Пруси», єдиний наявний стратегічний резерв, безуспішно атакувала 1 танкову дивізію, що проривалась від Ченстохова на Варшаву. Причиною її поразок стали як німецька авіація, так і відсутність зв'язку. На півночі армія «Модлин» тримала оборону до 4 вересня, однак її втрати унеможливили подальше стримування противника – польські війська вимушені відійти за Віслу. 5 вересня поляки залишили Краків,² а пізно ввечері були розіслані директиви про відхід всіх військ на лінію Нарев-Вісла-Сян.³ Наступного дня німецька повітряна розвідка доповіла про відхід польських частин на схід.⁴

Вранці 10 травня розпочалась французька кампанія. Нейтралітет Бенілюксу таки було порушено. Німецький десант висадився в Бельгії та Голландії, бойові дії розпочались в 4:35, французькі війська перейшли до виконання плану D.⁵

Як і планувалося, північне крило рушило в Бельгію, в той час як легкі кавалерійські війська Французької республіки рушили в Люксембург, де були швидко відкинуті танками.⁶ 12-го травня німецькі війська вийшли до Маасу. 13 розпочались бої вздовж річки,⁷ французькі укріплення були атаковані, їх

¹ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 222-227

² Forczyk R. Op. cit. с 219

³ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны... С. 230-234

⁴ Гальдер Ф. Цит. твір.. с.106

⁵ Jackson J. Op. cit. р. 37

⁶ Romanych M., Rupp M. Op. cit. p. 31-32.

⁷ Приказ по дивизии № 5 О наступлении через Мёз 13.05.40.// Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999.С. 209-210.

будівництво не було завершене, а в гарнізонних дивізіях не вистачало спорядження. І хоча німецька артилерія не змогла нанести їм суттєвої шкоди, французькі війська були дезорієнтовані і в другій половині дня передові німецькі частини перейшли Маас, захопили Седан. Варто зазначити, що оборону тут вела 55 піхотна дивізія – резервна дивізія другого ешелону, не підготовлена до протистояння танкам.¹ Почалась переправа через річку.²

На відміну від польської кампанії, на початку вторгнення у Францію не було запеклих боїв. Як не дивно, вони матимуть місце, лише коли ситуація стане дуже важкою. Польща змогла краще підготуватись до атаки німців, не будучи в стані війни. Яскравим прикладом є гданські поштарі. Країни Бенілюксу також не змогли захиститись від повітряного десанту, про що буде нижче.

В процесі німецької переправи через Маас, ще 13 травня, французькі війська планували контратаку, однак затримки, пов'язані з проблемами зв'язку та пересування по переповнених дорогах, призвели до критичної затримки; число танків вермахту на лівому березі Маасу було вже занадто великим.³

Голландські та Бельгійські війська також вели бойові дії. Перші не протрималась довго. 14 травня був висунутий ультиматум, його було прийнято і Голландія капітулювала. Паралельно з цим продовжувався наступ на територію Бельгії, її армія була відкинута на лінію Антверпен-Намюр, де з'єдналася з союзними військами, що рухалися, щоб зупинити, як їм здавалось, основний удар. 12 травня почалися бої між французькими та німецькими військами на цьому напрямку.⁴ Вони не мали вирішальної ролі для кампанії, і основною метою для вермахту тут стало скувати боєм найбільш боєздатні частини, унеможливити їх відхід на захід чи південь, відволікти увагу від прориву в Арденах. Проте навіть тут союзники не змогли зупинити німецькі війська.⁵

¹ Jackson J. Op. cit. p. 33.

² Уткин А. И. Цит. твір. 864 с.

³ Jackson J. Op. cit., p. 47-48.

⁴ Фуллер Дж. Ф. Ч., Цит. твір.. С. 96.

⁵ Лидделл Гарт Б.Г. Вторая мировая война... .с. 92.

Після відходу основних сил в Бельгію склалася ситуація, коли, на фронті в 100 кілометрів, між Лінією Мажино та основними фрабо-британськими військами утворився 100 кілометровий розрив, який прикривали лише резервні піхотні дивізії. Вони не мали ані протитанкової артилерії, ані систем ПВО, і не могли б стримати танкові частини вермахту¹, особливо після втрати оборонних позицій на Маасі, захоплення німцями плацдарму на західному березі². 15 травня французький прем'єр-міністр Поль Рейно в телефонній розмові з Черчиллем заявив: «Ми розбиті».³

В повітрі першочерговим завданням для Люфтваффе стало завоювання переваги в повітрі над Бенілюксом та північною Францією. Бомбардування тут не були основним завданням. Очевидно, що союзні ВПС, на відміну від польських, були значно більш небезпечними.

В небі люфтваффе протистояли французькі та британські літаки. Голандія та Бельгія самі по собі не мали значної кількості машин, а ті, що були в наявності, не відповідали вимогам часу та були знищені в перші дні протистояння. Франція саме переходила на нове покоління літаків, що суттєво зменшувало можливості по їх використанню, та дещо дезорієнтувало ВПС. Однак не дивлячись на це, вже в перший день наступу, 10 травня, було збито 83 німецьких літаки, 42 наступного дня. З 12 травня люфтваффе перейшли на підтримку наземних частин. Найбільший вплив підтримка з повітря мала при переправі через Маас. Так, поки німецькі танки переправлялись через Маас, «штуки» не давали французьким артилеристам та піхоті підняти голови, і вже 15 травня танкові дивізії вермахту могли безперешкодно рушати до Ла Маншу.⁴

Німецькі бомбардувальники також активно йшли в дію. Вони відзначилися бомбардуваннями Варшави та Роттердаму. Якщо руйнування польської столиці можна виправдати веденням бойових дій, то руйнування Роттердаму, що капітулював перед німецькою армією, можна класифікувати лише як військовий

¹ Типпельскірх К. Цит. твір.. с. 110.

² Гальдер Ф. Цит. твір. с.398.

³ Jackson J. Op. cit. p.9.

⁴ Williamson M. Strategy for Defeat... p. 16.

злочин. Крім того, вони наводили жах на цивільне населення, яке почало тікати з міст і створювати затори на дорогах.¹ Це значно зменшувало швидкість пересування військ, як в Польщі.

В складі люфтваффе був ще один новітній рід військ – повітряний десант. Можливість висадки війська за лінією оборони ворога народилась ще в Першу світову війну, з появою літаків, здатних нести на собі декількох споряджених солдатів, однак ці ідеї не встигли реалізувати. Німеччина ж серйозно підійшла до створення таких елітних формувань. Своєму створенню підрозділи завдячують Курту Штуденту. Він, як і шеф Люфтваффе Геринг, був пілотом в Першій світовій, та командував всіма повітряно-десантними військами. В інтерв'ю з Ліддел Гартом після війни він розповідав про залучення десантників у Французькій кампанії. Їх завданням стало захоплення мостів та аеродромів в Голандії, після чого вони мали з'єднатися з танковими військами і забезпечити їм переправу через Рейн для вступу в Бельгію. Тут також був висаджений десант, який захопив міст через канал Альберта та підірвав форт Ебен-Емаель. Ці операції завершилися успішно, поразки зазнала група, яка була висаджена в Гаазі, занадто далеко він лінії фронту.² В Польщі повітряному десанту не знайшли достойного застосування.

За рахунок транспортних літаків та планерів десант міг досягти фактору несподіванки та заволодіти ініціативою. Суттєвим недоліком було те, що легка піхота без підтримки не могла довго протистояти переважаючим силам противника, знаходячись в його тилу, та несла великі втрати. Тут, разом з танками, вони змогли діяти ефективно. Бронетехніка швидко рухалась на підтримку десанту, що займав позиції, які б могли стати неприступними або, принаймні, суттєво затримати наземні підрозділи. Вразливість повітряного десанту проявиться, коли його спробують використати майже без підтримки, під час висадки на Крит, однак до цього ще майже рік. Лише ця операція змусить

¹ Фуллер Дж. Ф. Ч. Цит. твір. С. 92-94.

² Лиддел Гарт Б. Г. Битвы Третьего рейха. Воспоминания высших чинов генералитета... С.114-116.

західні держави серйозно підійти до створення власних повітряно-десантних військ, що матимуть суттєвий вплив на завершальному етапі війни.

Таким чином, доля обох країн була вирішена в перші дні збройного протистояння. Жодна з армій, тим не менше не була розбита, однак поставлена в таке положення, в якому поразка здавалася невідворотною. Польські війська впродовж всієї кампанії були в більш складних умовах і їх положення ставало гіршим з кожним днем. Вони були не готовими до нових методів війни.

Франція ж лишилась без боєздатних резервів, і військове командування вже не мало можливості зупинити ворога, хоча ці спроби й матимуть місце. Основними факторами, що призвели до цих результатів стали безроздільне панування Німеччини в повітрі, стратегічна несподіванка, забезпечена військовою хитрістю, прорахунками противника, та підкріплена використанням мобільних частин – танкових, легких та моторизованих дивізій. Варто зазначити, що атаки танкових військ на підготовлені оборонні позиції призводили до великих втрат в техніці, і лише можливість вибрати місце та умови бою, забезпечена маневреністю військ, дала вирішальну перевагу в протистоянні. Треба відзначити і роль постійного зв'язку, забезпеченого радіостанціями, що дало можливість для координації різних родів військ, чого вочевидь не вистачило противникам Німеччини.

Варто додати, що Британська імперія та Французька республіка оголосили війну Третьому Рейху лише 3 вересня, в результаті проігнорованих Гітлером ультиматумів, і вже тоді становище Війська Польського ставало критичним.¹ І навіть після формального проголошення війни, західні союзники не розпочали активних бойових дій, залишивши Польщу один на один з її ворогом. Незначне просування французьких військ в Саарі було єдиною наступальною операцією на західному фронті в 1939 році, їм вдалося просунутись на 9 кілометрів. І Англія, і Франція з самого початку розуміли, що не зможуть дати достойну відповідь на німецьку агресію, однак продовжували годувати Польщу пустими

¹ Тейлор А. Дж. П. Цит. твір. с. 400-402.

обіцянками, на яких, в свою чергу, базувалася вся стратегія оборони їх союзника. Реально Польща не мала союзників в вересні 1939 року.¹

2. 2. Головні дії та розв'язка кампаній

Військо Польське було вимушене відступати на всьому фронті, і розуміючи, що тепер в небезпеці опинилась і Варшава, польський штаб переїжджає до Бресту 7 вересня. В той же час, війська що відходили на схід, за Віслу, вже піддаються ударам 3 армії з півночі та 14-ї з півдня, які мають за мету оточити польські підрозділи в цьому регіоні.²

Ввечері 8 вересня 4 танкова дивізія виходить до передмість Варшави, однак з ходу взяти місто вона не мала змоги.³ Тепер керування польськими військами, що залишились західніше столиці, стало практично неможливим. Ті, що встигнуть відступити в місто, приєднуються до його гарнізону, ті, що не матимуть такої змоги, будуть втягнуті в битву на Бзурі.⁴

Кістяком цих сил стане армія «Познань». Ці війська з самого початку були розташовані найзахідніше, і лише відступали з самого початку кампанії. Відступали майже без контакту з вермахтом, лише тому, що намагалися уникнути оточення, але їм це не вдалось. Вони були відрізані від Варшави, і основним завданням було тепер пробитись в столицю. Положення цих сил не було відомо німецькому командуванню, воно вважало, що ті вже відступили в Варшаву. В той же час польське командування саме не могло встановити зв'язок з армією «Познань», тож її командувач Тадеуш Кутшеба міг діяти самостійно і хотів атакувати німецькі сили. В його розпорядженні було 8 піхотних дивізій та дві кавалерійських бригади (також в боях на Бзурі приймали участь рештки армій «Помор'я» та «Лодзь»), які мали б пробитися з боями до Варшави.

¹ Forczyk R. Op. cit. c 234

² Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 251.

³ Гальдер Ф. Цит. твір. с.109.

⁴ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны... С. 261.

9 вересня розпочався наступ польських військ вздовж Бзури. Незважаючи на прискорене планування операції, їм вдалося зосередити в напрямку удару достатньо живої сили та артилерії для того, щоб отримати чисельну перевагу над німцями. Останні були розтягнуті в колони та йшли на північ і виявилися не готовими відбити атаку. В перший день польські війська захопили декілька плацдармів за річкою. Наступний день також супроводжувався успіхом, польські війська захопили 1500 полонених, в основному завдяки вдалим маневрам кавалерії на флангах. Тепер німецькому командуванню стало зрозуміло, що велика група польських військ контратакує в східному напрямку.¹

Просування польських військ почало затухати, коли виснаження солдатів далось взнаки. Тепер в район проведення наступу німці почали стягувати більше сил, однак вони не прибудуть до завершального етапу битви. Було також активізовано дії люфтваффе. Виснажені маршем на схід, поляки не могли продовжувати ефективно вести бойові дії, більше того, вони весь цей час перебували фактично в оточенні, з якого і намагалися вирватись. В той же час, німецькі сили не могли розпочати активні дії до підходу підкріплень.

16 вересня німецькі танки з 4 танкової дивізії почали атаку на оточені польські війська, однак погодні умови та вогонь артилерії не дали їм досягнути успіху в цей день. Більше того, дивізія понесла значні втрати в техніці, в тому числі від польських 40мм систем ППО, та 100мм гаубиць.² Іще один приклад того, як атака танків без підтримки могла бути зупинена достатньо добре озброєною піхотою. Частині польських військ (близько 50 000 чоловік) вдалося проникнути в прилеглі ліси, тут деякі продовжили йти до Варшави, розпочали партизанський рух, а деякі були розбиті в найближчі дні, хтось навіть повернувся додому в цивільному одязі. Полякам довелося покинути більшу частину артилерії та відпустити всіх полонених. Втрати були значними – 15 тисяч вбитих та 150 тисяч полонених, за німецькими даними. Останні втратили 9 тисяч. Хоча битва на Бзурі і стала німецькою перемогою, вона явно йшла не по плану для

¹ Forczyk R. Op. cit. p. 268.

² Ibidem. p. 269.

переможців. 12 німецьких дивізій 10 днів не могли знищити польські війська, маючи повну перевагу в повітрі (польські ВПС в районі налічували 11 винищувачів) та за умови, що поляки були повністю оточені.¹

Весь цей час продовжувалась оборона Варшави, яку з ходу взяти не вдалось. Дізнавшись про бої над Бзурою, столичний гарнізон спробував скористатись ситуацією для контратаки.² Скориставшись фактором несподіванки, поляки змогли добитись обмеженого успіху, однак німецькі резерви звели їх старання нанівець.³ 15 вересня над Варшавою скинули листівки, пропонуючи здати місто, інакше німці погрожували його знищити. Столицю не здали. Бомбардування передмістя тривали з 10 вересня⁴, тепер вони лише посилились, як і артилерійські обстріли. Атаки наземних сил не мали особливого успіху. Облога продовжувалась до 27 вересня, коли поляки вичерпали можливості продовжувати бої. Німецькій стороні було відправлено парламента і 28 вересня Варшаву здали.⁵

Над Бзурою ще гриміла артилерія, коли 17 вересня в польське посольство в Москві була направлена нота, в якій говорилось, що німецько-польська війна призвела до руйнування польської держави, в результаті чого припинили своє існування і договори між Варшавою та Москвою, зокрема договір про ненапад підписаний на початку 30-х. СРСР більше не може залишатись нейтральним і вимушений взяти під захист населення Західної України та Білорусі.⁶

Радянські війська перейдуть кордон Польщі о 6 ранку того ж дня, про що о другій годині ночі Сталін повідомив німецького посла в Москві Шуренбурга. Останній відрепортував в Берлін,⁷ а німецький генштаб віддав наказ зайняти

¹ Forczyk R. Op. cit. p. 261-270.

² Ibidem. p. 285.

³ Rottman G. September Storm. The German Invasion Of Poland. Concord Publishing Company. 2003 P. 44.

⁴ Гальдер Ф. Цит. твір. с.114.

⁵ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С. 275.

⁶ Нота правительства СССР, врученная польскому послу в Москве утром 17 сентября 1939 года // https://pl.wikisource.org/wiki/Nota_rz%C4%85du_ZSRR_z_17.09.1939

⁷ The German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) to the German Foreign Office September 17 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns075.asp

позиції по лінії Сколе-Львів-Володимир-Волинський-Брест-Білосток, і далі не рухатись¹.

Це було частиною договору підписаного в Москві ще 23 серпня. Німецька сторона, починаючи з 3 вересня, намагалась втягнути СРСР у війну². Торг між німецьким послом в Москві Шуренбургом та Молотовим продовжувався аж до 17 числа, хоча СРСР допомагав німецькій військовій машині вже з перших днів війни. Так, радянська радіостанція в Мінську, за проханням Генштабу німецьких військово-повітряних сил від 1 вересня, слугувала радіомаяком для дій Люфтваффе проти Польщі, німецькі судна в Північній Атлантиці отримали наказ йти в Мурманськ, який прийняв 18 з них до 17 вересня.³

Червона Армія майже не зустріла серйозного опору, польські війська навіть не знали, як реагувати на їх несподівану появу. Опір чинили прикордонники, однак серйозно затримати радянські війська вони не могли. Кордон перейшли 600 тисяч військовослужбовців в 52 дивізіях, 4700 танків. Скоро стало очевидно, що червоні прийшли не рятувати, а добити Польщу. 17 вересня о 23:40 по радіо був переданий наказ не вступати в бій з частинами Червоної Армії і відходити в Румунію та Угорщину. У поляків не лишалось вибору.⁴

Цей наказ намагались виконати настільки це було можливо. Польські війська маневрували між німцями, що відходили за лінію розмежування за пактом, та РСЧА, яка ці території займала. Вони тепер мали лише те спорядження, що несли з собою, підтримувати зв'язок було практично неможливо, солдати були виснажені, однак підтримували дисципліну та бойовий дух на такому високому рівні, який тільки був можливий, коли стало зрозуміло, що ви вже програли битву. Остання сутичка відбулась 3-6 жовтня, 25 тисяч поляків, об'єднаних в Окрему оперативну групу «Полісся», намагались

¹ Гальдер Ф. Цит. твір. с.124.

² The Reich Foreign Minister to the German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) September 3 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns061.asp

³ Лебедева Н. С. Сентябрь 1939 г.: Польша между Германией и СССР. Жертвы и соучастники. С 232.

⁴ Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. С 298 -299.

прорватися до військових складів в Дембліні. Вони були помічені повітряною розвідкою та перехоплені. Бої йшли декілька днів, поки польські війська не вичерпали рештки боєприпасів. 16 тисяч солдатів здались 6 жовтня. Польська кампанія завершилась перемогою Німеччини.¹

Низьку ефективність танкових дивізій в атаках проти польської піхоти можна також пояснити їх тактико-технічними характеристиками, для чого цю тему необхідно розкрити більш детально. Так, перед початком війни планувалось створення різних типів танків, які б спеціалізувалися на виконанні різних завдань. Основою танкового парку мали б скласти Pz. III та Pz. IV. «Трійки» планувалося озброїти 37-мм гарматами, що б дозволило їм ефективно боротися з бронетехнікою ворога, такий калібр перед початком війни, як вважалося, був більш ніж достатнім для ураження ворожого танка, хоча можливість подальшого встановлення 50-мм гармати була передбачена через можливе збільшення захищеності машин потенційних ворогів.² Pz. IV мав би стати машиною підтримки піхоти, і для цієї ролі був озброєний 75-мм короткоствольною гарматою, яка мала значно потужніші осколково-фугасні снаряди. Саме ці машини і мали б подавляти піхоту, зокрема розрахунки протитанкових гармат, які б легко могли уразити легко броньовані «панцери».

Однак до початку польської кампанії ці плани не були реалізовані і основу парку танкових дивізій складали 1026 Pz. I та 1151 Pz. II (87 Pz. III, 197 Pz. IV). Ці танки задумувались в першу чергу як тренувальні та тренувально-бойові машини відповідно³ і озброювались кулеметами або ж 20-мм гарматами і не могли ефективно подавляти вогневі точки. Це і пояснює високу ефективність польських 37-мм протитанкових гармат. Більше того, навіть протитанкові гвинтівки могли вражати легкі танки, пробиваючи їх лобову броню, в 13-15 мм, з відстані в 100м. Отже, в більшості випадків, лише втручання артилерії чи авіації могло змусити польські війська відступити, а втрати в результаті всієї кампанії

¹ Forczyk R. Op. cit. с 320-323

² Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999. С. 10

³ Там само. С. 10

сягнули 674 танків з 2859, тобто майже кожна четверта машина.¹ Так і німецькі командувачі не були задоволені тим, як вермахт показував себе в бою з, як їм здавалось, слабким ворогом. Тут були виділені проблеми їх підготовки, ведення розвідки, взаємодії танків з піхотою. Більше того, здавалося що при такому стані збройних сил вдала операція на заході була мало ймовірною.²

Втрати в танках у французькій кампанії також будуть значними. До початку боїв на заході кількість машин типу Pz. IV та Pz. III зросла: з 87 до 349 та з 197 до 280 машин відповідно. Також використовувались 325 чеських танків з 37-мм гарматами, відповідно скоротилась і кількість легких танків, особливо Pz. I, до 545 одиниць, однак броня більшості танків залишалась порівняно тонкою. Такі зміни зробили танкові частини більш небезпечними для піхоти.³

Хоча переозброєння йшло повільно, однак це все одно вплинуло на ефективність бронетанкових військ в бою, більше того, тепер танкові екіпажі та піхота, що діяла разом з ними, були і більш досвідченими. Також варто зазначити, що пасивність англо-французьких військ наводила на думки про неготовність чи небажання їх бути втягнутими в масштабний конфлікт, що підсилювало впевненість німців в своїх силах.⁴ Загалом можна сказати, що Франції протистояла краще організована армія, що вже застосувала той досвід, що був отриманий в Польщі.

В той же час, навіть зважаючи на зміни в мобільних частинах, найбільшим фактором успіху французької кампанії можна вважати використання майже всіх цих частин на одному напрямку. Таке рішення стало одним з результатів аналізу досвіду війни з Польщею. Через вразливість танків перед протитанковими засобами було зроблено висновок, що їх чисельна перевага зможе компенсувати їх вразливість. Це ж рішення дозволило просто відкинути противника, який не мав змоги боротися з такою масою танків. Ще більше проблема для французів

¹ Zaloga, S. J. Poland 1939 The Birth of Blitzkrieg Osprey Publishing 2002 p. 86.

² Williamson M. The German Response to Victory in Poland. A Case Study in Professionalism. // Armed Forces and Society, Vol. 7 No. 2, Ohio State University, 1981. p. 285-298.

³ Dennis O. Op. cit p. 4.

⁴ Гудериан Г. Цит. твір. С. 40-42.

ускладнювалася тим фактором, що французькі війська на основному напрямку удару були найменш боєздатними серед всіх наявних. 5 танкових дивізій, що складали «групу Кляйста» (вона отримала назву від її командувача), були лише частиною танкових з'єднань, що рушили через Люксембург та південну Бельгію. Група Армій А разом включала в себе 7 з 10 танкових дивізій, в які входили близько 1800 танків.¹

Після того, як вони переправились через Маас та відбили перші контратаки, 15 травня, зупинити їх було б дуже важко, зважаючи на наявні резерви.²

Північніше також діяли 4-та та 12-та Армії, в складі яких було ще 2 танкових дивізії. Бронетехніка рухалась практично не зустрічаючи спротиву, проходячи по 100 кілометрів в день, піхота та артилерія на марші далеко відстали від танків.³

Французькі війська відступили на південь. З 16 травня вже не було кому зупиняти німецькі танки, які рвалися до Ла-Маншу. Евальд фон Кляйст вважав, що подальше просування буде занадто ризикованим, також проявилось занепокоєння Гітлера стосовно лівого флангу⁴. Війська, що були найпівденніше, могли піддатися контратаці, однак Гудеріан, котрий командував одним з корпусів, наполягав на подальшому наступі. Для союзників також було очевидним, що танкові дивізії тепер вразливі, однак проводити атаку на даному етапі не було можливості.⁵

Зважаючи на німецькі успіхи в цьому районі, для уникнення ситуації, в якій союзні війська в Бельгії були б відрізані, 16 травня вони отримали наказ відступати на захід. Їх підганяли німецькі частини. Також почалося створення 7 армії з дивізій, що знаходились південніше розриву, та тих, що підступали в район з Ельзасу та Лотарингії.⁶ Завдання для цієї нової сили було невизначеним,

¹ Dennis O. Op. cit. p. 4.

² Jackson J. Op. cit. p. 54-55.

³ Ibidem. p. 56.

⁴ Гальдер Ф. Цит. твір. с.406.

⁵ Jackson J. Op. cit. p. 56.

⁶ Гальдер Ф. Цит. твір. с.401.

оскільки союзному командуванню було поки не ясно, що саме планують зробити німці. Першим на думку спав рух на Париж. Однак вже 17 травня стало очевидно, що не він є метою наступу. Паніка, яка розпочалась в місті до цього, дещо вщухла. Однак тепер відкритим було питання, чи слід готуватися до атаки, чи займати оборонні позиції. Це також залежало від рішення, яке приймуть німці – наступатимуть на північ в Бельгію, чи на південь до Парижу вже після того, як досягнуть узбережжя.¹

17 травня корпус Гудеріана був атакований силами новосформованої французької 4 танкової дивізії під командування полковника де Голля. Однак зібрана «на скору руку» дивізія з тих танків, що знайшлися на місці (всього 93 машин), не змогла здобути успіх, навіть за умови того, що застала німців неготовими до відбиття атаки. 19-го відбулась ще одна спроба атакувати німецькі війська, однак вона також в результаті закінчилась нічим.²

Вже 20 травня танки Гудеріана увійшли в Аббевіль (гирло Сомми), чим розділили французьку армію надвоє, британський корпус лишився в Бельгії. Однак, це ще не означало знищення союзних сил.³

Коридор ще не був насичений піхотою і артилерією, вони рухались за танками, відстали на марші. У французькому штабі відбулась заміна, однак вона не вплинула суттєво на подальші їх плани. Основним пріоритетом залишається атака на німецький коридор і вона має відбутися якомога швидше, в найвужчому місці – біля Аррасу. Для атаки почали стягуватися сили, які були б достатніми для прориву, в той же час німецькі війська укріплювали свої позиції, було очевидно, що контратака неминуча. Французи намагалися стягнути переважаючі сили, однак вермахт рухався швидше. Біженці заповнили дороги в Бельгії та північній Франції, а нальоти люфтваффе ще більше дезорієнтували союзні частини. На південно-західній стороні розриву німцям навіть вдалося захопити декілька плацдармів на Сомі.⁴

¹ Jackson J. Op. cit. p. 56.

² Ibidem. p. 57-58.

³ Уткин А. И. Цит. твір. 864 с.

⁴ Типпельскирх К. Цит. твір. с. 111.

21 числа врешті була проведена атака і достатньо успішна, силами британців при підтримці авіації. Німецькі війська понесли значні втрати, зважаючи на важку броню британських піхотних танків, хоча серйозно просунутись союзникам не вдалось. Втручання ж німецьких ВПС поклало край надіям на прорив. Французькі війська з південної частини прориву так і не розпочали свою атаку.¹

Цю ситуацію можна порівняти з битвою на Бзурі. В обох випадках найбільш боєздатні частини виявилися відрізнаними від власної країни, куди і мали прорватись. Однак, є і суттєві відмінності. У Франції з самого початку було застосовано більше танків, причому з обох сторін. Над Бзурою танки з'явилися лише тоді, коли результат битви вже став очевидним. Також польським військам вдалося, скоріше випадково, заскочити вермахт зненацька, в той час як у Франції вермахт очікував контрудару. Загалом, складається картина, в якій польські війська діяли більш енергійно, хоча як і англо-французи не змогли досягнути поставлених завдань.

Командувач британським експедиційним корпусом лорд Горт зрозумів, до чого йде. Вже 19 травня він повідомив військовому кабінету, що доведеться подумати про евакуацію.²

Швидко погіршувалась ситуація з командуванням, особливо що стосується комунікації між оточеними силами і Парижем. Також в Лондоні почали хвилюватись через вразливість позиції, в якій опинились британські війська в результаті провальної спроби прорвати німецький коридор. Горт в свою чергу почав відходити на північ в ніч з 23 на 24 травня, до чого його змусили німецькі війська. 25-го стало очевидно що наступ на південь неможливий, тепер і британці і французи відступали до Дюнкерка.³

28 травня капітулювала бельгійська армія, яка стримувала натиск з півночі, ситуація погіршувалась дуже швидко. На щастя для британських солдатів,

¹Типпельскирх К. Цит. твір с. 111.

²Тейлор А. Дж. П. Цит. твір. с. 416.

³Jackson J. Op. cit. p. 88-92.

підготовка плану евакуації розпочалась завчасно, операція отримала назву «Динамо». Навіть зважаючи на таку перестраховку з Лондона, ця авантюра виглядала безперспективно, сили, які мали зайнятися евакуацією були недостатніми і Черчилль попередив палату обшин про те, що необхідно очікувати неприємних новин.¹

Евакуація розпочалась 26 травня. За перші два дні лише 25 тисяч британців покинули материк. Такими темпами очікувати на порятунок 300 тисячного корпусу не приходилось.² Згодом, на пляжах для евакуації таки вдалося навести порядок. Через особливості узбережжя кораблі з великою осадкою не могли підійти ближче, тому на допомогу були покликані цивільні моряки. Наступні два дні, до 30 травня, стали набагато продуктивнішими – 126 тисяч солдатів перебрались через Ла-Манш. Операція «Динамо» закінчилась успіхом 4 червня. 338 тисяч британців дістались додому, щоб продовжити боротьбу. Завдячувати цьому успіху варто французьким солдатам, що хоробро захищали Дюнкерк під натиском вермахту.

Та настільки ж варто завдячувати і самому Гітлеру, який 24 травня зупинив наступ німецьких танків³. Навіщо це було зроблено, достеменно невідомо. Один з варіантів свідчить, що зайнятись зривом евакуації мали нібито люфтваффе, подібні гучні заяви Герінга не в новинку. Можливо, Гітлер сподівався лише на те, що авіація затримає евакуацію, поки наземні частини переводять дух. Все ж техніка та люди не могли вести бої вічно, їх ефективність знижувалась дуже швидко і перепочинок був необхідний, як і ремонт та постачання припасів. Бої над Дюнкерком стали для німецької авіації неприємним сюрпризом. Літакам доводилось діяти на межі своєї дальності, і їх основним противником стали британці, чия авіація була краще організована. В період з 26 травня по 3 червня було збито 240 німецьких літаків проти 177 британських. Деякі підрозділи за один виліт втрачали більше машин ніж за 10 днів до того.⁴

¹ Тейлор А. Дж. П. Цит. твір. с. 416.

² Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... с. 101.

³ Гальдер Ф. Цит. твір. с. 425.

⁴ Williamson M. Strategy for Defeat... p. 16.

Також можна згадати обережність, яку проявляв фюрер в ході кампанії. Після прориву через Маас він також намагався зупинити власні війська. Складається враження, що Гітлер не до кінця розумів ті принципи, якими керувались його командири, принципи маневреної війни, і був більш схильний до ретельної підготовки, аніж використання ініціативи. Крім того, не варто викреслювати і політичні мотиви такого рішення, хоча їх і важко виправдати.

Як би там не було, з мішком було покінчено. Залишалось добити Францію фінальним ударом. У останньої лишилась 61 дивізія – 17 на Лінії Мажино, 27 на першій лінії, на фронті від Ла Маншу, вздовж Сени та, частково, Марни до Швейцарії, та 22 в резерві. Це були резервні, новосформовані чи колоніальні війська. Гітлер міг розраховувати на 89 боєздатних дивізій, 15 з них – танкові та моторизовані.¹ Ще більше закріпилась перевага в повітрі – 2000 німецьких проти 400 французьких літаків.

План отримав назву «Рот» і передбачав прорив вздовж Ла Маншу групою армій «Б» та, через декілька днів, атака в районі Реймса групою армій «А». Лише після вдалого виконання цих планів мав розпочатись штурм Лінії Мажино та переправа через Рейн.²

О 5 ранку 5 червня розпочався останній етап французької кампанії.³ Наступ розпочався на Соммі і французів швидко змусили покинути оборонні рубежі. 10 червня атакувала група армій «А», також успішно. Французькі війська відступали з однієї лінії оборони на іншу, 11-го обійшли Париж. Столицю Франції оголосили вільним містом. 14-го сюди вступили німецькі війська. 16-го вони вийшли до Рони. Вночі того ж дня Гітлеру було відправлено рішення про капітуляцію Франції.⁴ Французька кампанія стала ще одним тріумфом німецької зброї.

Варто розглянути причини цього тріумфу. Перш за все варто відзначити стратегічну несподіванку, яку німецькі воєначальники змогли вирвати з рук

¹ Типпельскірх К. Цит. твір. с. 120

² Там само. с. 120-121.

³ Гальдер Ф. Цит. твір. с.446.

⁴ Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... . с. 109.

обставин. Завдячувати цьому необхідно в першу чергу Манштейну, який хоч і не командував передовими частинами, був автором ідеї, яку втілили в життя його колеги, такі як Гейнц Гудеріан.

Крім цього, перемогу Німеччині також принесли технічний прогрес та промисловість, ретельна підготовка та, не в останню чергу, досвід засвоєний у війні з Польщею. Як вже було згадано вище, найважливіша зміна відбулась на стратегічному рівні, у використанні лівової частини танкових підрозділів на одному напрямку, однак не варто забувати і про підготовку офіцерських кадрів, той безцінний досвід в новітній війні, який вони отримали.

Тепер можна згадати безпосередньо танки. В Польщі практично не було сутичок між танковими підрозділами, власне Військо Польське таких не мало, в той же час французька армія переважала вермахт за кількістю броньованих машин. Їх сутички, наприклад, в боях над Маасом та під Аррасом показали, що перемагають не ті, що мають товщу броню, а ті, що мають кращу ергономіку, радіозв'язок та підтримку інших родів військ.

Ця ж кампанія стала і тріумфом люфтваффе. Хоча, варто зазначити, що їх сили переважали союзну авіацію, і результати битви в повітрі над Францією не можна назвати неочікуваними.

Таким чином, ряд тактичних та технічних нововведень в сукупності з потуранням та слабкістю Британії та Франції, колабораціонізмом СРСР дали змогу Німеччині силою взяти під контроль більшу частину Європи.

Розділ 3. Порівняльний аналіз результатів.

Військовий успіх Адольфа Гітлера хоч і не був довгостроковим, був все ж неймовірним. Навряд чи комусь могло прийти в голову, що менше ніж за рік невдалий австрійський художник поставить себе в один ряд з Наполеоном, Юлієм Цезарем чи Карлом Великим. Звісно, питання його власних заслуг в здобутті цього тріумфу лишається відкритим, однак заперечувати досягнення Німеччини в перший рік війни неможливо. Однак це ще не був кінець війни, навіть не «кінець початку» війни, а лише завершення її першого етапу, проте його результати досі мають відголоски як в культурі, так і в політиці та військовому мистецтві.

Розгром Польщі став не лише початком панування короткочасного німецько-радянського устрою в Східній Європі, а й початком східного фронту, який був відкритий навіть без бойових дій. Навряд чи Москва та Берлін могли довіряти один одному, посиляючись на пакт, більш того, коли самі вони тільки що пакти та договори порушили. «Стіна» між двома диктаторами була ними ж зруйнована. Хоча восени 1939 року ніхто з них не був готовий до конфронтації.

Так, було укладено Договір про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною, польські території розділили по лінії Керзона. Західна Україна та Білорусь входили до складу СРСР, території решти Польщі залишались під контролем Німеччини. Підписаний до війни Пакт Молотова-Ріббентропа також передбачав розділення сфер впливу в Східній Європі, з падінням Польщі ці плани почали втілюватись в життя. Радянський Союз отримає контроль над Литвою, Латвією та Естонією, вторгнеться в Фінляндію, отримає Бессарабію у Румунії.¹ В той же час Гітлер отримає ресурси, такі як вольфрам, дерево, хром, зерно, паливно-мастильні матеріали² та необхідний час для кампанії в західній Європі. Таким чином, встановлення німецько-радянського кордону в Польщі

¹Секретный дополнительный протокол к пакту 23 августа 1939 года //

<http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/p1.htm>

²Memorandum on The German-Soviet Commercial Agreement Signed on February 11, 1940 //

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns120.asp

послабило морську блокаду Німеччини Британським флотом, а отже певною мірою і вплинуло на французьку кампанію.

В цьому плані падіння Польщі не менш важливе за капітуляцію Франції, хоча звісно остання мала більш очевидні наслідки.

Німецько-польська війна завершилась більш трагічно для поляків, що іронічно, завдяки героїчній впертості їх військ. Так бої в населених пунктах призводили до їх руйнування й смертей цивільного населення. Показовою є доля столиць держав – Парижу та Варшави. Майже вся польська армія була знищена, за виключенням відносно невеликої частини. 70 тисяч польських солдатів загинуло і 130 тисяч було поранено і ще 6-7 тисяч загинули в протистоянні з Червоною Армією. Близько 600 тисяч солдатів та офіцерів потрапили в полон радянський чи німецький. В обох випадках їх доля була трагічною. Німецька сторона втратила близько 17 тисяч солдат, 674 танки та 521 літак. Втрати СРСР сягнули близько 3 тисяч солдатів.¹

Варто також розуміти, що враховуючи роль СРСР, польські війська не змогли б перемогти в вересневій кампанії за жодних обставин, однак, цей факт не зменшує вагу відповідальності Франції, яка своїми діями суттєво послабила польську оборону. Брехливими обіцянками прийти на допомогу французи підштовхнули своїх східних союзників до планування тої війни, яка не могла відбутися. Так, значна частка прорахунків в побудові польської оборони пояснюється хибними сподіваннями на контратаку.

Для польського народу війна лише починалась і криваві розправи нацистів в Східній Європі стали її частиною. Найбільше постраждало єврейське населення, яке було не тільки принижене, а й стало об'єктом систематичного переслідування і масового знищення як в Польщі, так і у Франції та інших країнах, завойованих нацистами. Також, близько 750 тисяч німців скористалися можливістю переселитися на завойовані території, потісняючи місцеве

¹ Wiczorkiewicz. P. P. Op. cit. s. 115-116.

населення. Звинувачені в ворожості до німців поляки ставали жертвами розстрілів для помсти та залякування місцевого населення.¹

Кінець французької кампанії ознаменував підписаний в Комп'єні 22 червня мирний договір. Він вступив в силу 25-го, після його підписання з Італією.² Дуче вступив у війну 10 червня і хоча італійці не мали жодних успіхів в Альпах, вони формально були стороною конфлікту.

Вимоги мирного договору були викладені, спираючись на необхідність продовжувати війну з Британією, серед них:

- окупація більшої половини Франції, її північних областей та всього атлантичного узбережжя. Французькі порти були необхідні Німеччині для ведення війни на морі проти Британії;

- на решті території, що не була окупована, встановлювався новий режим, підконтрольний Берліну. Столиця цього державного формування знаходилась в місті Віші;

- армія Франції мала бути роззброєна та передати важке озброєння Німеччині. Розмір французької армії тепер мали визначати німці, вона була покликана виключно слідкувати за порядком. Також підконтрольний режим мав утримувати німецькі війська на своїй території;

- французький флот мав бути демобілізованим та поміщеним під нагляд окупаційних сил. Гітлер не вимагав передати йому контроль над ним, оскільки боявся, що це могло призвести до його переходу в Британію. Торговий флот також мав лишатись в портах;

- німецькі військовополонені мали бути відпущені, а французькі залишались в таборах до завершення війни;³

- було створено спеціальну комісію для контролю за виконанням умов перемир'я. Через неї режим Віші отримував розпорядження та міг висловити власні побажання;

¹ Hargreaves R. Blitzkrieg Unleashed: The German invasion of Poland 1939. Barnsley: Pen & Sword Military. 2008. 590p.

² Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война... .с. 111.

³ Ширер У. Взлёт и падение Третьего рейха. М.: Захаров, 2009. Том 2. С. 159-166.

- французькі колонії лишались під контролем режиму Віші, Гітлер не був зацікавлений в колоніальних завоюваннях і не мав змоги контролювати колонії, поки продовжувалась війна з Британською імперією.

Таким чином Франція стала маріонеткою Берліну. Звісно не всі змирились з поразкою, сили Вільної Франції на чолі з Шарлем де Голлем продовжать боротьбу, однак тепер вони мало чим могли зарадити Британській імперії, яка опинилася в плачевному стані. Вона тепер лишилась наодинці з Німеччиною та Італією, її становище виявилось вкрай важким. Сухопутні частини втратили більшу частину свого озброєння, яке не мали можливості вивезти з Дюнкерка. Флот лишався фактором безпеки Британських островів, однак вступ у війну Італії та неясна ситуація з долею французького флоту робили положення дуже хитким. Більше того, отримані німцями морські бази в Норвегії та на атлантичному узбережжі Франції ставили постачання матеріалів та продуктів харчування на острів під загрозу. Королівські ВПС також понесли значні втрати і тепер збиралися захищати небо над Англією. З вступом у війну Італії відкрився новий – Африканський фронт протистояння, де Британська імперія вестиме бойові дії з перемінним успіхом до 1943 року.

Втрати французької армії– 90 тисяч вбитих, та колосальні 2 мільйони полонених. Також Британія втратила 68 тисяч, Голландія – 10 тисяч і Бельгія – 23 тисячі солдатів.¹

Втрати німецької сторони в кампанії склали 27 тисяч вбитих і близько 100 тисяч поранених. За травень-червень 1129 німецьких літаків було збито. Найбільшими були втрати транспортів та бомбардувальників. В середньому було втрачено 30% машин в підрозділах.² Було знищено 822 танки³ з близько 2-х з половиною тисяч, які приймали участь у конфлікті.

Ці цифри схожі на результати польської кампанії; вони підтверджують що слабке бронювання танків робить їх вразливими для вогню протитанкової

¹ 100 Битв, которые изменили мир. Выпуск 90. Блицкриг 1940 2012 с. 28.

² Williamson M. Strategy for Defeat... p. с 40.

³ Zaloga, S. J.. Panzer IV vs Char B1 bis: France 1940. Oxford: Osprey Publishing. 2011 P. 76.

артилерії та ручних протитанкових засобів. Втрати німецьких літаків були також достатньо великі. Поляки в основному вимушені були покладатися на засоби ППО, а західні союзники могли вже покластися і на власні ВПС. Великі втрати в живій силі противників Німеччини можна пояснити значною перевагою вермахту в артилерійському озброєнні та авіації, що підтримувала наземні війська. Саме артилерія лишила життя найбільшу кількість вояків протягом Другої світової війни. Ручна зброя значно менше впливала на хід бойових дій, характеристики більшості варіантів озброєння знаходяться в одній якісній категорії і незначний розрив в їх характеристиках навряд чи міг суттєво вплинути на бойові дії. Звісно в порівнянні з артилерійським озброєнням, літаками чи танками.

Відголоски подій 1939-1940 років в Польщі та Франції надовго залишаться в пам'яті цих народів. Для когось вони стали героїчними сторінками історії, для когось – ганебними. Трагічними вони залишаться для всіх. Врешті решт і Франція, і Польща потерпіли нищівну поразку і так чи інакше потрапили під окупацію. Тепер перед двома націями лежатиме довга дорога партизанського руху, боїв за відвоювання власних територій та незалежності.

Французи та поляки створили свої уряди у вигнанні. Шарль де Голль не визнав перемир'я з німцями, підписаного 22 червня, емігрував до Британії і намагався об'єднати навколо себе сили спротиву. Польський уряд у вигнанні було сформований ще в вересні 1939 року, його прем'єр-міністром став Владислав Сікорський. Через його органи контролювався рух спротиву в Польщі та формувалися польські війська в Британії.

Підсумовуючи все вище сказане, можна виділити основні результати кампаній. Обидві вони були вирішальними для подальшого ходу війни, мали як очевидні так і неочікувані результати. Втрати в живій силі та техніці в обох кампаніях схожі за характером. І Польща, і Франція втратила значну кількість своїх солдатів в основному через те, що вони потрапили в полон, обидві країни були повністю або частково окупованими, обидві стали великою перемогою для

Німеччини і значним ударом для останнього її західного противника – Британської імперії.

Висновок

Порівнюючи ефективність збройних сил Німеччини, Польщі та Франції, варто зазначити, що досягти об'єктивних висновків дуже важко. Причиною цього є нескінченна кількість факторів, які впливають на ефективність дій армії, і не останнім з цих факторів є випадковість, яку не можна пояснити логікою чи будь якими науковими методами. Однак це не означає, що подібні спроби порівняння не повинні мати місце в науці, особливо історії, де добитися стовідсоткової об'єктивності в принципі неможливо.

В даній спробі порівняння перш за все потрібно зазначити основні критерії, які впливають на бойові дії. Серед них рельєф місцевості, плани та сили сторін, якісні та кількісні характеристики озброєння, тактика та стратегія, яку використовували війська, доктрини, якими вони керувалися. Не в останню чергу варто прослідкувати хід бойових дій, щоб зрозуміти настільки ці доктрини та тактики відповідали вимогам часу та співвідносились до можливостей армій.

Розпочати можна з власне доктрин трьох армій. Кожна з них, як польська, так і німецька чи французька мали свої власні уявлення про ведення сучасної для них війни. Вермахт був не лише наймолодшою армією, а й найбільш прогресивною. Умови Версальського договору, які обмежували німецьку армію 100 тисячами військовослужбовців, змусили німців пристосовуватись до викликів свого часу. В результаті німецька армія ще до приходу нацистів до влади зосередилася на модернізації тактик Першої світової так, щоб їх армія залишилась боєздатною навіть при використанні обмеженої кількості сил. Хоча були створені всі умови для швидкого розширення армії, було вирішено зробити ставку на мобільність армії. Гейнц Гудеріан, аналізуючи доробки своїх західних колег, прийшов до висновку про те, що танки можуть бути ефективними лише у випадку, якщо сили, що їх підтримують, набудуть тієї ж мобільності, що і танки. Ця ідея стане підґрунтям створення танкових дивізій, де в тісній взаємодії використовуватимуться всі основні наземні типи озброєнь. Зі створенням німецьких ВПС вони також стануть невід'ємною частиною військової машини, і

їх основним завданням стане підтримка наземних сил. Саме фактор тісної взаємодії танків, артилерії та авіації стане вирішальним у Другій світовій війні.

Армія Франції залишилась консервативною організацією не дивлячись на те, що її розвиток не був нічим обмежений. Французька доктрина базувалась на використанні переважаючих сил на окремому напрямку фронту, що мало б в теорії прорвати його і забезпечити перемогу. Можна сказати, що ці ідеї не відійшли далеко від Першої світової. Їй був притаманний фронт, насичений артилерією та піхотою, що робило будь які маневри майже неможливими.

Військо польське мало відмінний від більшості європейських армій шлях розвитку. Польські військові не мали досвіду західного фронту Першої світової і, як і їх німецькі колеги, покладались на маневреність армії. Однак цю саму маневреність забезпечували не танки та мотопіхота, а кавалерія, що було виправдано особливостями рельєфу та доріг Східної Європи.

Суттєву різницю в спорядженні та техніці між сторонами конфлікту забезпечували в основному танки, артилерія та літаки. Тут варто відзначити відносно кращі якості німецької артилерії та бомбардувальників. Німецькі винищувачі не мали незапеченої переваги над літаками західних союзників, а лише над польськими. Всі армії мали достатню кількість протитанкових засобів, що стало причиною великих втрат танків.

В плані танкового парку також немає фаворита. Хоча французькі танки і були краще озброєні та броньовані, їх перевага нівелювалась ергономікою та можливостями по координації дій, закладеними в німецькі машини. Польські танки не були відсталими в плані бойових характеристик, однак були малочисельними.

Рельєф в французькій кампанії разом з Лінією Мажино забезпечили їй чудові позиції для оборони на першому етапі боїв. Однак після переправи через Маас німецьким військам він не сильно заважав. Також фронт на заході був дещо коротшим навіть якщо рахувати Бенілюкс. В Польщі навпаки, основні водні артерії розташовувались в глибині країни і для того, щоб ними скористатися, польській армії довелось би залишити значну її частину. До того ж Польща була

оточеною з трьох боків, що суттєво ускладнювало її оборону. Після перших боїв польські війська вже не зможуть закріпитися на річкових рубежах чи болотах, не зможуть скористатися рельєфом на свою користь.

Кількісно вермахт практично завжди мав перевагу над противником. Німеччина не просто мала більше населення і більший мобілізаційний резерв, атакуючи своїх противників вони могли дозволити собі сконцентрувати війська на певних, вибраних напрямках, чим і забезпечували чисельну перевагу як в техніці, так і в живій силі.

Плани вторгнень в обох випадках були нищівними для противників Німеччини і ставили за мету не скільки зайняття території чи окупацію, скільки знищення армії опонента. Кращим, хоча і більш ризикованим можна вважати план «Гельб». Він брав до уваги той досвід, який був отриманий в Польщі, що не в останню чергу забезпечило його успішну реалізацію. Також очікувалось, що французька армія стане більш серйозним опонентом ніж польська. Хоча успіхи й додали впевненості німцям, все ж задум здавався ризикованим і перемога не була гарантованою. Дивлячись на співвідношення сил, можна зрозуміти побоювання німців, однак як показала практика, недостатньо зосередити сильне угруповання військ, необхідно його правильно використати.

Перший етап війни показав повну перевагу вермахту над його противниками. В випадку з Польщею це не стало шоком, остання була суттєво слабшою за Німеччину, вона б не змогла виставити рівноцінні збройні сили. Однак не варто недооцінювати Військо Польське – не ганебно програти найсильнішій армії на континенті. Той факт, що кампанія закінчилась по суті за три тижні, може скласти хибне уявлення про низьку боєготовність польської армії, однак і французька кампанія продовжувалась не набагато довше. І як тоді оцінити французьку армію?

В обох випадках співвідношення сил було приблизно рівним, хоча Франція мала трохи сильніше положення. Армія могла зробити висновки з польської кампанії, могла завершити мобілізацію та ретельно підготуватись за 8 місяців стояння на кордонах. Плюс вище згадані географічні переваги. Розкіш, яку

поляки не могли собі дозволити. І при цьому ми маємо приблизно схожі результати. Також в обох випадках доля війни вирішилась вже в перший тиждень протистояння. В випадку Польщі – з виходом танків до Варшави через «ченстохівський пролом», у випадку Франції – після форсування Маасу танками групи армій А, тут положення погіршилось відсутністю резервів. В подальшому союзники лише намагалися наздогнати успіхи вермахту, що їм так і не вдається. Вихід німців до Ла-Маншу, як і вихід до Варшави, утворили великі котли, де залишились найбільш боєздатні війська. Битва на Бзурі та бої під Аррасом стали кульмінацією цих кампаній і остаточно поставили крапку на сподіваннях союзників вирвати перемогу. В цих боях «останньої надії» польські війська показали себе краще, вони змогли сконцентрувати свої сили і навіть на деякий час заволодіти ініціативою. Тут варто зробити ремарку і згадати про те, що англо-французькі сили могли сподіватися на евакуацію, а польські лише на прорив з боєм до Варшави, що також укріпило рішучість солдатів і командирів. Таким чином, враховуючи всі обставини, навіть той факт, що вермахт у Франції був значно організованішим, можна прийти до висновку що польські війська, які навіть не завершили мобілізацію, виявились більш боєздатними ніж французькі.

Результати кампаній виявились нищівними як для Польщі, так і для Франції, однак остання завдяки своєму положенню змогла відновити свою незалежність, в той час як Польща в певному сенсі залишалась під зовнішнім управлінням ще пів століття.

Джерела та література

1. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба Сухопутных войск 1939-1942 гг. Том I. От начала войны с Польшей до конца наступления на Западном фронте. М.: Воениздат, 1968. 512с.
2. Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск: Русич, 1999. 656 с.
3. Документы внешней политики СССР. Т.15: 1 января – 31 декабря 1932 г. / Под ред. Г.К.Деева и др. М.: Гос. изд. полит. лит., 1969. 802 с.
4. Манштейн Э. Утерянные победы. М.: АСТ; СПб Terra Fantastica, 1999. с. 108.
5. Дж. Мартин. Вторая мировая в цвете. Серия 2 Молниеносная война. Док фильм 2010
6. Запись беседы временного поверенного в делах СССР в Германии Г.А. Астахова со статс-секретарем МИД Германии Э. фон Вайцеккером о перспективах советско-германских отношений. 2 июня 1939 г. // <http://1939.rusarchives.ru/dokumenty/zapis-besedy-vremennogo-poverennogo-v-delah-sssr-v-germanii-ga-astahova-so-stats-sekretarem-mid> (дата звернення 10.01.2021)
7. Касатеппе Д. Апокалипсис Серия 2. Вторая мировая война. Сокрушительное поражение Док. фильм 2013.
8. Приказ по дивизии № 5 О наступлении через Мёз 13.05.40.// Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999.С. 209-210.
9. Приказ по корпусу № 3 о наступлении через Мёз 13.05.1940 // Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999.С. 208-209.
10. Приказ по корпусу № 5 на 15 мая 1940г. 14. 05.1940. // Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск.: Русич, 1999.С. 214-215
11. Сообщение ТАСС о советско-польских отношениях 27 ноября 1938г. // http://www.katyn-books.ru/archive/year/God_krizisa_1t_2t.htm#62doc (дата звернення 02.03.2021)
12. Черчилль У. Вторая мировая война. М.: Воениздат, 1991. 592 с.

13. Address by Edouard Daladier, Premier, in the Chamber of Deputies, September 2, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/fr1.asp> (дата звернення 25.03.2021)
14. Appeal to the Nation by M. EDOUARD DALADIER, President of the Council of Ministers. Paris, September 3, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/ylbk370.asp> (дата звернення 06.04.2021)
15. Armistice Agreement Between The German High Command Of The Armed Forces and French Plenipotentiaries, Compiègne , JUNE 22, 1940 // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/frgearm.asp> (дата звернення 17.04.2021)
16. Gesetz für den Aufbau der Wehrmacht. Vom 16. März 1935. // http://www.documentarchiv.de/ns/1935/wehrmacht_ges.html (дата звернення 20. 11. 2020)
17. Memorandum by the German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) May 20, 1939 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns006.asp (дата звернення 05. 03. 2021)
18. Memorandum by the State Secretary in the German Foreign Office - Weizsacker https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns001.asp#b2 (дата звернення 18.01. 2021)
19. M. Coulondre, French Ambassador in Berlin, to M. Georges Bonnet, Minister for Foreign Affairs. Berlin, September 3, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/ylbk367.asp> (дата звернення 10.02.2021)
20. M. Georges Bonnet, Minister for Foreign Affairs, to M. Coulondre, French Ambassador in Berlin. Paris, September 3, 1939. 10.20 a.m. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/ylbk365.asp> (дата звернення 11. 02. 2021)
21. Proklamation der Reichsregierung an das deutsche Volk bezüglich der Einführung der allgemeinen Wehrpflicht. Vom 16. März 1935. // http://www.documentarchiv.de/ns/1935/allgemein-wehrpflicht-einfuehrung_prokl.html (дата звернення 21. 11. 2020)
22. Secret Additional Protocol // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/addsepro.asp (дата звернення 21.02. 2021)

23. Wehrgesetz (21.05.1935) // <http://www.documentarchiv.de/ns/1935/wehrgesetz.html> (дата звернення 25.11.2020)
24. Układ o pomocy wzajemnej między Polską a Wielką Brytanią // [https://pl.wikisource.org/wiki/Uk%C5%82ad_o_pomocy_wzajemnej_mi%C4%99dzy_Polsk%C4%85_a_Wielk%C4%85_Brytani%C4%85_\(1939\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Uk%C5%82ad_o_pomocy_wzajemnej_mi%C4%99dzy_Polsk%C4%85_a_Wielk%C4%85_Brytani%C4%85_(1939)) (дата звернення 05.12. 2020)
25. Weisung des Obersten Befehlshaber der Wehrmacht Adolf Hitler für den Angriff auf Polen. ("Fall Weiß") Vom 31. August 1939. // http://www.documentarchiv.de/ns/1939/weisung-nr01_weiss.html (дата звернення 04.12. 2020)
26. The British War Bluebook. Agreement of Mutual Assistance Between the United Kingdom and Poland. London, August 25, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk19.asp> (дата звернення 05. 12.2020)
27. The British War Bluebook Extract from Herr Hitler's Speech to the Reichstag on April 28, 1939. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk13.asp> (дата звернення 15. 12. 2020)
28. The British War Bluebook. Text of German-Polish Agreement of January 26, 1934. // <https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk01.asp> (дата звернення 02.12.2020)
29. The German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) to the German Foreign Office September 5 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns062.asp#1 (дата звернення 20.11.2020)
30. The German Ambassador in the Soviet Union, (Schulenburg) to the German Foreign Office September 10 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns069.asp (дата звернення 20.11.2020)
31. The German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) to the German Foreign Office September 14 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns071.asp (дата звернення 20.11.2020)

32. The Munich Agreement – Documents // https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/munmenu.asp (дата звернення 15.01.2021)
33. The Reich Foreign Minister to the German Ambassador in the Soviet Union (Schulenburg) September 3 // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/ns061.asp (дата звернення 20.11.2020)
34. Treaty of Nonaggression Between Germany and the Union of Soviet Socialist Republics // https://avalon.law.yale.edu/20th_century/nonagres.asp (дата звернення 19.11.2020)
35. Александер Б. 10 фатальных ошибок Гитлера. М.: Яуза; Эксмо, 2003. 448 с.
36. Дивайн Д. Девять дней Дюнкерка. М.: Воениздат, 1965. 239 с.
37. Геффенер С. Гітлер. Примітки до біографії. З нім. пер. Р. Осадчук. К.: Вид-во Жупанського, 2018. 176 с
38. Геффенер С. Черчилль. Біографія. З нім. пер. Р. Осадчук. К.: Вид-во Жупанського, 2019. 160 с.
39. Грайнер Х. Военные кампании вермахта. Победы и поражения. 1939-1943 Пер. с англ. Л. А. Игоревского. М.: ЗАО Центрполиграф, 2011. 383 с.
40. Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма. Документы и материалы. Том 1. Подготовка и развертывание нацистской агрессии в Европе. 1933-1941. М.: Наука. 1973. 766 с.
41. де Йонг Л. Немецкая пятая колонна во второй мировой войне. М.: ИИЛ, 1958. 247 с.
42. Івашина Л. , Сюдюков І. Еліта та війна-2: Маршал Петен і генерал де Голль // День. 2018. <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/elita-ta-viyna-2-marshal-peten-i-general-de-goll> (дата звернення 12.01.2021).
43. Лебедева Н. С. Сентябрь 1939 г.: Польша между Германией и СССР. Жертвы и соучасники.// Вестник МГИМО. 2009. С. 231-245
44. Лиддел Гарт Б.Г. Воспоминания высших чинов генералитета нацистской армии. М.: Центрполиграф, 2004. 368 с.

45. Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война. М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999. 938 с.
46. Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. М.: Вече, 2001. 215. С.
47. Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941. М.: Вече, 2000. 608 с.
48. Мюллер-Гиллебранд. Б. Сухопутная армия Германии 1933-1945. Справочник. М.: Изографус, Эксмо, 2002. 800 с.
49. Носкова, А. Ф. Польша в XX веке. Очерки политической истории. М.: Индрик, 2012. 952 с.
50. Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939—1941. М.: Высшая школа, 1992. 303 с.
51. Суворов В. Ледокол. Кто начал вторую мировую войну? S.I. Добрая книга, 2014. 752 с.
52. Тейлор А. Дж. П. Вторая мировая война: Два взгляда. М.: Мысль, 1995. 556 с.
53. Типпельскирх К. История Второй мировой войны. СПб.:Полигон; М.:АСТ,1999. 796 с.
54. Толанд Дж. Адольф Гитлер. Кн. 1. М.: «Интердайджест», 1993. 368с.
55. Толанд Дж. Адольф Гитлер. Кн. 2. М.: «Интердайджест», 1993. 336с.
56. Уткин А. И. Вторая мировая война. М.: Алгоритм, 2002. 864 с.
57. Фуллер Дж. Ф. Ч., Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор. М.: Иностранная литература, 1956. 550 С.
58. Фельштинский Ю. Г. Оглашению подлежит: СССР — Германия.1939-1941.Документы и материалы. М.: Терра-Книжный клуб, 2004. 400 с.

59. Ширер В. Злет і падіння третього райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / пер. з англ. Катерина Диса. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2018. Том 1. 704с.
60. Ширер У. Взлёт и падение Третьего рейха. М.: Захаров, 2009. Том 2. 704 с.
61. Польша 1939.// 100 Битв, которые изменили мир. Выпуск 57. 2012.
62. Блицкриг 1940.// 100 Битв, которые изменили мир. Выпуск 90. 2012.
63. Dennis O. Case Yellow. German Armor in the invasion of France. Totternhoe: ADH Publishing, 32p.
64. Doyle P. World War II in Numbers. S.l. A&C Black Childrens & Educational, 2013. 223 p.
65. Dunn J. Polish defense planning 1919-1939. Myths vs. Reality. S.l. Florida Atlantic University, 1987. 204 p.
66. Forczyk R. Case White. The Invasion of Poland 1939. Oxford: Osprey Publishing, 2019. 448p.
67. Hargreaves R. Blitzkrieg Unleashed: The German invasion of Poland 1939. Barnsley: Pen & Sword Military, 2008. 590p.
68. Jackson J. The Fall of France. The Nazi Invasion of 1940. New York; Oxford University Press, 2003. 274p.
69. Romanych M., Rupp M. Maginot Line 1940 Battles on the French Frontier. Oxford; Osprey Publishing, 2010. 96p.
70. Rottman G. September Storm. The German Invasion of Poland. S.l. Concord Publishing Company, 2003, 52 P.
71. Saunders A. Turning Points of World War II. The Invasion of Poland. New York: Franklin Watts, 1984. p.80-86
72. Wiczorkiewicz. P. P. Kampania 1939 roku. Warszawa; Krajowa Agenciya Wydawnicza, 2001. 144 s.
73. Williamson M. Strategy for Defeat. The Luftwaffe 1933-1945. Maxwell Air Force Base; Air University, 1983. 365 p.

74. Williamson M. The German Response to Victory in Poland. A Case Study in Professionalism // *Armed Forces and Society*. Vol. 7. No. 2, Ohio State University, 1981, p. 285-298.
75. Zaloga, S. J.. *Panzer IV vs Char B1 bis: France 1940*. Oxford: Osprey Publishing, 2011. 141 P.
76. Zaloga, S. J. *Poland 1939 The Birth of Blitzkrieg*. Osprey Publishing, 2002. 96 p.

Резюме

В дипломной работе сделана попытка проанализировать польскую и французскую кампанию вермахта и сравнить их. В работе рассмотрено эволюцию доктрин противоборствующих сторон, численность вооружённых сил на момент начала кампаний, их сравнительную эффективность через рассмотрение хода боевых действий. Также обозначены и сравнены как политические так военные итоги кампаний.

Abstract

In the treatise, an attempt was made to analyze the Polish and French campaigns of the Wehrmacht and compare them. The paper considers the evolution of the doctrines of the opposing sides, the size of the armed forces at the start of the campaigns, their comparative effectiveness through considering the course of hostilities. The political and military results of the campaigns are also indicated and compared.